

Προσέγγιση των Επιδράσεων των Περιφερειακών Πανεπιστημίων στην Ανάπτυξη των Περιφερειών της Ελλάδας

ΓΙΩΤΑ Κ. ΘΕΟΔΩΡΑ

Λέκτορας [407/80], Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας - Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α.
Αρχιτέκτων Μηχανικός - Δρ. Πολεοδόμος - Χωροτάκτης, ΕΜΠ

Περίληψη

Μπορεί η συζήτηση για τη συμβολή των πανεπιστημίων στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη να έχει ξεκινήσει δεκαετίες παλιότερα, είναι όμως στη διάρκεια των τελευταίων 25 ετών που έχει ενταχθεί σε ένα νέο πρίσμα διερεύνησης και προβληματισμού που καθιστά απαραίτητη την επανεξέταση της σχέσης “ανώτατη εκπαίδευση - ανάπτυξη” και την τοποθέτησή της σε μια νέα βάση. Κύρια αιτία η μεταβολή που έχει υποστεί το περιεχόμενο της “ανάπτυξης” και η “ιδέα” των πανεπιστημίου, κυρίως όσον αφορά στον ρόλο των στην κοινωνία και την οικονομία. Στο πλαίσιο του γενικότερου αυτού προβληματισμού που επικρατεί σε διεθνές επίπεδο, διερευνάται: αν τα ελληνικά περιφερειακά πανεπιστήμια - όπως αντά έχουν δημιουργηθεί, κατανεμηθεί, οργανωθεί και λειτουργούν - έχουν παίξει, και μπορούν να παίζουν κάποιο ρόλο στην ανάπτυξη των ευρύτερων περιοχών τους. Η υλοποίηση της εργασίας στηρίζεται στη μελέτη της σχετικής διεθνώς και ελληνικής βιβλιογραφίας και σε μια σειρά “ειδικών ερευνών” με πεδίο αναφοράς: α) το ελληνικό σύστημα προγραμματισμού και σχεδιασμού για τη “ανάπτυξική”, “χωρική”, “περιφερειακή πολιτική” και τη σχέση τους με την πολιτική για την “ανώτατη εκπαίδευση”; β) το σύνολο των περιφερειακών πανεπιστημίων και των ελληνικών πόλεων.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μπορεί η συζήτηση για τη συμβολή που μπορεί να έχουν τα πανεπιστήμια στην τοπική και την περιφερειακή ανάπτυξη να έχει ξεκινήσει πολλές δεκαετίες παλιότερα, είναι όμως στη διάρκεια των τελευταίων 25 ετών που έχει ενταχθεί σ’ ένα εντελώς νέο πρίσμα διερεύνησης και προβληματισμού, που καθιστά αναγκαία την επανεξέταση της σχέσης “ανώτατη εκπαίδευση - ανάπτυξη” και την τοποθέτησή της σε μια νέα βάση. Αιτία η σημαντική μεταβολή που έχει υποστεί το περιεχόμενο της “ανάπτυξης” και η “ιδέα” του πανεπιστημίου [κυρίως όσον αφορά στον ρόλο του στην κοινωνία και οικονομία], οι νέες πολιτικές και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούν σε διεθνές επίπεδο, η σύγχρονη βαρύτητα που δίδεται στις νέες τεχνολογίες και στη διάχυση της γνώσης ως “παράγοντα ανάπτυξης”, αλλά και ο μεγάλος

Υποβλήθηκε: 22.11.2007 Έγινε δεκτή: 17.3.2008

αριθμός ανεπιτυχών προσπαθειών χρήσης των πανεπιστημίων ως “μέσου” για την ανάπτυξη.

Στον διεθνή χώρο η γνώση [και ειδικότερα η ανώτατη εκπαίδευση] έχει αρχίσει από καιρό να αναγνωρίζεται ως ένας βασικός παράγοντας ανάπτυξης των χωρών και των περιφερειών τους, ενώ η κινητικότητα για το θέμα “πανεπιστήμιο - τοπική / περιφερειακή ανάπτυξη” συνεχώς αυξάνει. Συνέδρια οργανώνονται όλο και περισσότερα, άρθρα γράφονται, οι κυβερνήσεις πολλών αναπτυγμένων χωρών προωθούν προγράμματα για την ενθάρρυνση ανάπτυξης σχέσεων συνεργασίας πανεπιστημίων - τοπικών κοινωνιών και τοπικών παραγωγικών τομέων, ενώ όλο και πιο πολλά πανεπιστήμια έχουν - από καιρό - αρχίσει να αναγνωρίζουν τον αναπτυξιακό τους ρόλο στις ευρύτερες περιοχές χωροθέτησής τους [Θεοδωρά, Γ., 2004 :181-304]. Στην Ελλάδα η επέκταση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης παρά τις προσπάθειες των τελευταίων κυρίως ετών φαίνεται ότι εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται μονοδιάστατα και αποσπασματικά. Μονοδιάστατα γιατί δεν αντιμετωπίζεται στο πλαίσιο των πολλαπλών της ρόλων και των διαφορετικών επιπέδων χωρικής αναφοράς. Αποσπασματικά γιατί δεν εντάσσεται στο πλαίσιο που ορίζουν οι ευρύτερες πολιτικές για την ανάπτυξη και εκπαίδευση [βλ. Κεφ. 5, υποσ. xi]. Είναι γεγονός πάντως ότι μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση [Ε.Ε.], έχει ξεκινήσει να διαμορφώνεται ένα νέο πλαίσιο προβληματισμού και έρευνας για τη μελέτη της σχέσης “πανεπιστημίου - περιφερειακής / τοπικής ανάπτυξης”.

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με αποκλειστικά δημόσιο σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης, όπου για πιο πολλές από τέσσερις δεκαετίες, οι εκάστοτε κυβερνητικές πολιτικές προβάλλουν την αποκέντρωση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης ως “μέσο” για τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης σε εθνικό επίπεδο και την αντιμετώπιση του “περιφερειακού προβλήματος”. Παράλληλα, οι τοπικές κοινωνίες διεκδικούν η μια μετά την άλλη την ίδρυση έστω και ενός πανεπιστημιακού τμήματος, θεωρώντας ότι έτσι

θα διασφαλίσουν την ποιοτική και οικονομική αναβάθμιση των περιοχών τους. Θα είχε ενδιαφέρον, λοιπόν, στο πλαίσιο των νέων συνθηκών, όπως διαμορφώνονται σε διεθνές, ευρωπαϊκό, εθνικό επίπεδο, και ενώ η αποκέντρωση στη χώρα μας βρίσκεται σε εξέλιξη, να διερευνηθεί, αν τα περιφερειακά πανεπιστήμια¹, όπως έχουν δημιουργηθεί, κατανεμηθεί, οργανωθεί, και λειτουργούν, έχουν παίξει - και μπορούν να παίξουν - κάποιο ρόλο στην ανάπτυξη των περιφερειών της χώρας.

Η προσέγγιση του ζητούμενου επιχειρείται στη βάση δυο κύριων αναζητήσεων. Η πρώτη αναζητηση μελετά, αν, και με τι τρόπο, η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης έχει χρησιμοποιηθεί ως “μέσο ανάπτυξης” στις κυριότερες φάσεις “περιφερειακής ανάπτυξης” της χώρας [1946-1999]. Διερευνάται, δηλαδή, αν η πολιτική ιδρυσης και χωροθέτησης των περιφερειακών πανεπιστημάτων έχει ενταχθεί στο ευρύτερο πλαίσιο, που ορίζουν οι πολιτικές για την ανάπτυξη και την εκπαίδευση, συνεκτιμώντας παράλληλα τις περιφερειακές και τοπικές ιδιαιτερότητες, ανάγκες, και δυνατότητες. Η δεύτερη αναζητηση μελετά ποιοι είναι οι κύριοι “λειτουργικοί παράγοντες” που φαίνεται να έχουν επηρεάσει τον αναπτυξιακό ρόλο των περιφερειακών πανεπιστημάτων και τη σχέση τους με τις τοπικές κοινωνίες. Η υλοποίηση της εργασίας στηρίχτηκε στη διερεύνηση της σχετικής παγκόσμιας και ελληνικής βιβλιογραφίας και σε μια σειρά ερευνών με πεδίο αναφοράς : α) το ελληνικό σύστημα προγραμματισμού και σχεδιασμού για την “αναπτυξιακή”, “χωρική”, “περιφερειακή πολιτική” και τη σχέση τους με την πολιτική για την “ανώτατη εκπαίδευση”, β) το σύνολο των ελληνικών περιφερειακών πανεπιστημάτων και των πόλεων - εδρών νομών της χώρας, με ιδιαίτερη έμφαση στις 17 περιφερειακές πανεπιστημιουπόλεις [βλ. Κεφ. 3, σελ. : 6].

Η εργασία αποτελεί τμήμα ευρύτερης ερευνητικής προσπάθειας με αντικείμενο τη σχέση των ελληνικών περιφερειακών πανεπιστημάτων και των πόλεων / τοπικών κοινωνιών - η πρώτη που έχει πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα {Θεοδωρά, Γ., 2004; Θεοδωρά, 2006}. Μπορεί κατά καιρούς να έχουν υπάρξει επιστημονικές έρευνες, μελέτες, εργασίες για τον αναπτυξιακό ρόλο των ελληνικών περιφερειακών πανεπιστημάτων, ήταν, όμως, μεμονωμένες προσπάθειες με αναφορά σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Σ' αυτή την περί-

πτωση η διερεύνηση στηρίζεται στη βάση μιας συστηματικής θεώρησης με αντικείμενο το σύνολο των περιφερειακών πανεπιστημάτων και των ελληνικών πόλεων. Πολλά έτσι από τα στοιχεία τα οποία έχουν προκύψει από τις υλοποιούμενες διερευνήσεις αποτελούν “προϊόν πρωτογενούς έρευνας”, το οποίο έρχεται να καλύψει το - έτσι κι αλλιώς - διαπιστωμένο κενό της ελληνικής βιβλιογραφίας και εμπειρίας.

Χρονικός ορίζοντας αναφοράς ορίζεται η περίοδος από την έναρξη της αποκέντρωσης της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα [μέσα δεκαετίας του '60] έως και το 1999 [τέλος της 2^{ης} χιλιετίας]. Είναι πιθανό στο διάστημα που έχει μεσολαβήσει από την ολοκλήρωση της μελέτης [2004] έως την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της [2006] να έχουν σημειωθεί αλλαγές στο είδος και πλήθος των “υπηρεσιών και υποδομών περιφερειακής εμβέλειας”² των ελληνικών πόλεων [ιδιαίτερα των πόλεων “μεσαίου μεγέθους”] και στο πλήθος και χωρική κατανομή των περιφερειακών πανεπιστημάτων [βλ. Κεφ. 3]. Για καθαρά όμως μεθοδολογικούς λόγους οι συγκεκριμένες αυτές αλλαγές δε συνεκτιμώνται. Είναι άλλωστε νωρίς να αξιολογηθούν οι επιδράσεις πανεπιστημάτων, που έχουν ξεκινήσει τη λειτουργία τους εδώ και πέντε έτη περίπου και δεν έχουν ακόμα ολοκληρώσει την ανάπτυξή τους, κυρίως όσον αφορά πλήθος επιστημονικών κατευθύνσεων, ερευνητικό προσανατολισμό, μέγεθος πανεπιστημιακών κοινοτήτων, κ.ά. στον βαθμό που αυτό έχει προβλεφθεί.

Η εργασία αρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο επιχειρείται η συνοπτική παρουσίαση των κυριότερων χρονικών “τομέων” που σηματοδότησαν την αλλαγή στην ανάπτυξή τους, κυρίως όσον αφορά πλήθος επιστημονικών κατευθύνσεων, ερευνητικό προσανατολισμό, μέγεθος πανεπιστημιακών κοινοτήτων, κ.ά. στον βαθμό που αυτό έχει προβλεφθεί.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η χωρική κατανομή των περιφερειακών πανεπιστημάτων σε εθνικό επίπεδο ενώ με βάση τα αποτελέσματα των ερευνών³ διατυπώνονται ορισμένα συμπεράσματα για το είδος των περιφερειακών πανεπιστημάτων [όσον αφορά στο πρότυπο της εσωτερικής ακαδημαϊκής οργάνωσης και της χωρικής τους ανάπτυξης] και τη βαρύτητα των πανεπιστημιουπόλεων τους στο οικιστικό δίκτυο της Ελλάδας. Επιχειρείται, έτσι, μια πρώτη γνωριμία με την ελληνική πραγματικότη-

¹ “Περιφερειακά πανεπιστήμια” : πανεπιστήμια τα οποία έχουν χωροθετηθεί και λειτουργούν σε πόλεις της ελληνικής περιφέρειας. “Κεντρικά πανεπιστήμια” : πανεπιστήμια που λειτουργούν στις Μητροπολιτικές πόλεις της χώρας [Αθήνα και Θεσσαλονίκη]. Διάκριση η οποία έχει καθιερωθεί άτυπα και νιοθετείται και από τη συγκεκριμένη την άρθρου.

² α) Υπηρεσίες περιφερειακής εμβέλειας [με βάση τη γράφουσα θεωρούνται : οι διοικητικές και οι κοινωνικές υπηρεσίες που απευθύνονται και σε πληθυσμό της ευρύτερης περιφέρειας της πόλης, πιθανόν και σε άλλες περιοχές της χώρας], β) υποδομές παραγωγής [οι εθνικής ή περιφερειακής εμβέλειας μονάδες παραγωγής (ΒΙ.ΠΕ, ΒΙΟ.ΠΑ, τα Επιστημονικά ή τα Τεχνολογικά Πάρκα), ή οι σημαντικές υπηρεσίες για τη λειτουργία οργανισμών κοινής ωφέλειας (ΔΕΗ, ΟΤΕ), τα οποία έχουν ανάγκη από εξειδικευμένο προσωπικό και υψηλού επιπέδου επιστημονική και τεχνολογική υποστήριξη και τα προϊόντα τους διατίθενται και εκτός της περιοχής λειτουργίας τους], γ) ερευνητική / τεχνολογική υποδομή [ερευνητικοί και τεχνολογικοί φορείς που μπορούν να συνεργάζονται με τα πανεπιστήμια, αλλά να εποπτεύονται από εξω-πανεπιστημιακούς φορείς], δ) ανώτατη και ανώτερη εκπαίδευση [πανεπιστήμια, τεχνολογικά εκπαιδευτικά ιδρύματα], και στ) υποδομές μεταφοράς [συνδέεται με τον βαθμό προσπελαστιμότητας [ΣΚ1 (όταν συνδυάζονται δυο διαφορετικά συστήματα μεταφοράς) και ΣΚ2 (συνδυάζονται τρία ή τέσσερα διαφορετικά συστήματα μεταφοράς)].

³ βλ. Κεφ. 3 και Υποσημείωση : ii.

τα. Ακολουθεί ένα τρίτο κεφάλαιο, όπου μέσα από προσπάθεια κριτικής θεώρησης παρουσιάζεται το είδος της συμβολής των Ελληνικών περιφερειακών πανεπιστημάτων στην ανάπτυξη των περιφερειών της χώρας. Στο τέταρτο κεφάλαιο διερευνώνται οι βασικές αιτίες, οι οποίες φαίνεται να περιόρισαν την αποτελεσματική αξιοποίηση των περιφερειακών πανεπιστημάτων ως “μέσου” για την ανάπτυξη της Ελλάδας και των περιοχών της. Τέλος με βάση τη διεθνή εμπειρία/πρακτική, συνεκτιμώντας παράλληλα την ελληνική πραγματικότητα στο πέμπτο κεφάλαιο διατυπώνονται ορισμένες προτάσεις προκειμένου τα περιφερειακά πανεπιστήμια να γίνουν πραγματικοί “καταλότες” για την ανάπτυξη των περιφερειών της Ελλάδας.

2. Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΔΗΨΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΥΡΥΤΕΡΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΟΥΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ - ΠΡΑΚΤΙΚΗ

Σε πολλές αναπτυγμένες χώρες η συμβολή των πανεπιστημάτων στην ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής τους και οι σχέσεις που αναπτύσσονται με τις τοπικές τους κοινωνίες, αποτελούν ζητήματα, που έχουν ξεκινήσει να απασχολούν από τις πρώτες κιούλας δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα [σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα νωρίτερα : όπως στις Η.Π.Α., 19^{ος} αιώνας]. Ο σχετικός προβληματισμός εντείνεται όλο και πιο πολύ από τα μέσα της δεκαετίας του '60, κυρίως όμως μετά τη δεκαετία του '80.

Είναι γεγονός ότι από τον 19^ο αιώνα όπου τα πανεπιστήμια παραμένουν “ελίτ ίνστιτούτα” με σχετικά περιορισμένο ενδιαφέρον για τα κοινωνικά και τα οικονομικά προβλήματα των εξω-ακαδημαϊκών τους κοινωνιών, έως τη σύγχρονη εποχή όπου η πανεπιστημιακή εκπαίδευση αναγνωρίζεται όλο και πιο πολύ ως ένα από τα κύρια μέτρα των “σύγχρονων μέσων”⁴ για την ανάπτυξη και ως βασική πηγή “τοπικής ανάπτυξης”, οι αντιλήψεις για τον ρόλο των πανεπιστημάτων στην ανάπτυξη των περιοχών και των τοπικών κοινωνιών τους έχουν αλλάξει σημαντικά.

Στη διάρκεια της μακρόχρονης αυτής περιόδου πανεπιστήμια και τοπικές κοινωνίες, στην προσπάθειά τους να συνυπάρξουν και να συνεργαστούν με στόχο το αμοιβαίο όφελος προβληματίστηκαν και ανταγωνίστηκαν. Οι απώψεις για τις μεταξύ τους σχέσεις πολλές, ποικίλες, ακόμα και αντιφατικές. Αιτία οι δραματικές μεταβολές των ιστορικών συνθηκών και οι διαφορετικές αντιλήψεις οι οποίες αναπτύσσονται για το περιεχόμενο των εννοιών της “ανάπτυξης”, του “χώρου”, της “κοινωνίας” και του “πανεπιστη-

μίου”- εννοιών, δηλ. που σχετίζονται - άμεσα ή έμμεσα - με το υπό διερεύνηση θέμα.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά οι κυριότερες “τομές” που σηματοδότησαν την αλλαγή στην αντιληψη για τη συμβολή του πανεπιστημίου στην ανάπτυξη των χωρών και των ευρύτερων περιοχών τους, από τον 19^ο αιώνα έως τη σύγχρονη εποχή με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία / εμπειρία με έμφαση στην αμερικανική και βρετανική. Οι χρονικές “τομές” αποτελούν όρια, ή σημεία καμπής, που - με αφορμή τα πολύ σημαντικά πολιτικό - κοινωνικό - οικονομικά γεγονότα και συγκύριες σε διεθνές και εθνικό επίπεδο - εκφράζουν την αλλαγή στην αντιληψη. Αυτό δε σημαίνει ότι δε θα μπορούσαν να συνυπάρξουν διαφορετικές αντιλήψεις στη διάρκεια της ίδιας χρονικής περιόδου, ή ότι η αλλαγή στην αντιληψη θα σήμαινε απαραίτητα την κατάργηση των παλαιότερων απόψεων.

- a) η ίδρυση των “land-grant universities” / ΗΠΑ., μέσα 19^{ου} αιώνα : κρατική πρωτοβουλία με αναφορά στην αγροτική και βιομηχανική κοινωνία των Η.Π.Α., γρήγορα ,όμως, συμπεριέλαβε δράσεις για την υποστήριξη του συνόλου της εργατικής τάξης και των πληθυσμιακών ομάδων που για δεκαετίες κρατήθηκαν μακριά από την πανεπιστημιακή εκπαίδευση [π.χ. γυναίκες, μειονότητες, κ.ά.] {Bonnen, J. T. (25-70); Spanier, G. B., Crowe, M. B., (73-89), both *in* Lerner, R. M., Simon, L A, K., (eds.), 1998}. Η διαφοροποίησή τους στο επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών από τα λεγόμενα “παραδοσιακά πανεπιστήμια” εκείνης της εποχής υπήρξε κάτι πρωτόγνωρο σε μια χρονική περίοδο όπου η Ευρώπη παραμένει δεμένη σε εξαιρετικά άκαμπτα πρότυπα εκπαίδευσης και ανάπτυξης {OECD, 1982 : 36}.
- b) η δεκαετία του '30 όπου με αφορμή τις σημαντικές οικονομικές και κοινωνικο-πολιτισμικές αλλαγές σε διεθνές επίπεδο τα πανεπιστήμια αναγκάζονται να αναπροσαρμόσουν την πολιτική τους για να συμβάλουν ποικιλοτρόπως στην ανάπτυξη των χωρών τους, με στόχο κυρίως την οικονομική μεγέθυνση {Ortega y Gasset, Jose', 1944}. Η αντιληψη αυτή - που θα υποστηριχθεί και στη δεκαετία του '40 με μικρότερη όμως ένταση - αρχίζει να λαμβάνει πιο ολοκληρωμένη μορφή μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, τότε που οι περισσότερες δυτικές χώρες έχουν ήδη αρχίσει να αντιμετωπίζουν προβλήματα στην οικονομική κυρίως υποστήριξη των ενεργειών τους που αφορούν την ικανοποίηση των ανένδομενων απαιτήσεων για ανώτατη εκπαίδευση και την ανάγκη αποκατάστασης των κατεστραμμένων από τον πόλεμο οικονομιών τους. Η αναποτελεσματική χρήση της βιομηχανίας [εν μέρει δε της γεωργίας] στον τομέα της ανάπτυξης θα οθήσει κάποιες κυβερνήσεις να στραφούν στα πανεπιστήμια, ζητώντας βοήθεια στο αναπτυξιακό τους έργο {Flexner, A., 1930}. Είναι η εποχή που

⁴ Ως πιο αντιροσωπευτικά στην κατηγορία των “νέων μέσων” της “περιφερειακής πολιτικής” θεωρούνται : η “τοπική ανάπτυξη”, οι “μικρομεσαίες επιχειρήσεις” [MME], η “νέα τεχνολογία” και οι “τεχνοπόλεις” [Κόνσολας, N., 1997; Παπαδασκαλόπουλος, Αθ., 1995].

- στις ΗΠΑ⁵ ξεκινούν τα πρώτα δειλά βήματα κάποιων πανεπιστημίων για τη συμμετοχή τους στην τοπική / περιφερειακή ανάπτυξη [“urban universities” που χωροθετούνται σε μεγάλες πόλεις και “community universities”, που σκοπό έχουν την ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας, τη συγκράτηση πληθυσμού και προέλκυση βιομηχανιών, επιχειρήσεων, και πολιτιστικών υποδομών]. Στην Ευρώπη η στροφή αυτή θα καθυστερήσει σχεδόν μια δεκαετία [“regional universities”] και θα μεθοδευτεί πιο πολύ μετά τη δεκαετία του ‘80 {Θεοδωρά, 2004 : 255}.
- γ) η δεκαετία του ‘60 όπου τα έντονα πολιτικο-οικονομικά γεγονότα και οι συγκυρίες θα σηματοδοτήσουν τη στροφή των πανεπιστημίων στην τοπική και περιφερειακή κλίμακα. Η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης προβάλλεται, όχι μόνο ως ένα “μέσο” πρόκλησης κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο, αλλά και ως “μέσο ανάπτυξης” συγκεκριμένων περιφερειών, περιοχών, ή πόλεων {Henry, N., 1961; Caffrey, J.I., Herbert, H., 1971; Corbett, F., Levine, M., 1974; Mitchell, H., Adelson, D., 1974}. Το ενδιαφέρον μετατοπίζεται, έτσι, από τον αγροτικο-βιομηχανικό χώρο της περιφέρειας στις πόλεις του “κέντρου” και της “περιφέρειας”, όπου συγκεντρώνεται η πλειονότητα του πληθυσμού και των τομέων παραγωγής [“urban universities” (χωροθετούνται σε μεγάλες πόλεις), “regional universities” (δηλ. χωροθετούνται σε μεσαίου ή μικρού μεγέθους πόλεις της περιφέρειας)⁶. {Klotscke, J. M., 1966}. Πολλές χώρες προχωρούν στην ίδρυση νέων πανεπιστημίων ή στη διεύρυνση υφιστάμενων σε περιφερειακό επίπεδο, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα {Θεοδωρά, 1998, Θεοδωρά, 2004; Θεοδωρά, 2006: 135-155}. Προβάλλεται τώρα το πρότυπο: “πανεπιστήμιο - υπηρέτης”: ένα πανεπιστήμιο, δηλαδή, έτοιμο να δίνει λύσεις σε οποιοδήποτε πρόβλημα απασχολεί την τοπική κοινωνία {Kerr, C., 1968; McConnell, T. R., 1968 :1-10}.
- δ) η δεκαετία του ‘80 : “εποχή σταθμός” αφού τότε τοποθετείται και η πραγματική στροφή των πανεπιστημίων στην τοπική και στην περιφερειακή κλίμακα στο δυτικό κόσμο. Η νέα αντίληψη που επικρατεί θέλει το πανεπιστήμιο “καταλότη” και όχι το πανεπιστήμιο “υπηρέτη”. Να υποκινεί, δηλ., την αναπτυξιακή διαδικασία και όχι απλά να δίνει λύσεις σε προβληματικές καταστάσεις που απασχολούν τις τοπικές κοινωνίες και όχι μόνο. Γίνονται οι πρώτες προσπάθειες αποτίμησης των συμβολών των πανεπιστημίων στην ανάπτυξη των χωρών και περιφερειών τους {OECD, 1982; Foster, J. P., 1987: 257-272}. Ζητήματα που απασχολούν, μεταξύ άλλων, είναι τα όρια στη συνεργασία πανεπιστημίων και τοπικών κοινωνιών για να μην απειλείται ο βασικός τους σκοπός [δηλ. η εκπαίδευση, η έρευνα, και ο κοινωνικός ρόλος],
- και η εξισορρόπηση μεταξύ του “παγκόσμιου” και του “τοπικού” {Artibise, A., Fraser, W., 1987}. Η αλλαγή στην αντίληψη σηματοδοτείται με την ίδρυση ενός νέου πανεπιστημιακού προτύπου : του “outreach - interactive university” : ενός πανεπιστημίου, δηλαδή, “ανοικτό” στην ευρύτερη τοπική κοινωνία, ευαισθητοποιημένο σε θέματα καθημερινού ενδιαφέροντος με τρόπο που να εξασφαλίζεται το αμοιβαίο όφελος των ακαδημαϊκών και των τοπικών κοινωνιών, χωρίς να χάνεται η αυτονομία του ούτε και να απειλείται ο βασικός του σκοπός [εκπαίδευση, έρευνα, κοινωνικός ρόλος] {Bonner, J., 1998 : 25-70; Pappas, J., 1997}. Για πολλούς το πρότυπο αυτό είναι η επόμενη πιο σημαντική τομή στην αντίληψη για τον αναπτυξιακό ρόλο της ανώτατης εκπαίδευσης, μετά από τα “land-grant universities”, τα “urban universities” και τα “regional universities”.
- ε) η δεκαετία του ’90 : όπου σε μια προσπάθεια επανακαθορισμού του αναπτυξιακού ρόλου των πανεπιστημίων προβάλλεται η έντονη στροφή προς τον “τοπικισμό” που εκδηλώνεται με αναφορά στο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο {Goddard, J., et.al., 1994; NCIHE, 1997}. Η περιφερειακή κλίμακα αποκτά τώρα καινούργια βαρύτητα. Η νέα αντίληψη είναι “σκέφτομαι παγκόσμια δρόμο τοπικά” {Ball, Ch., 1989; Duke, C., 1999: 19-23; Goddard, J., 1999 :36-46}. Η πρόκληση θέλει τώρα τα πανεπιστήμια να συμβάλουν στην επαναδημιουργία των τοπικών κοινωνιών τους και διαδοχικά να επαναδομούνται μέσα από εκείνες {C.N.C.S., 1994 : 3-14; Elliot, J., et.al., 1996; Hardy, D., 1996 : 10-24; van der Wusten, H., 1998; Lerner, R., Simon, Lou A., 1998; Gray, H., 1999: 150-157}.
- Θα περάσουμε, έτσι, σταδιακά - όχι όμως εύκολα - από μια εποχή, όπου τα πανεπιστήμια αντιμετωπίζουν την ανάπτυξη των περιοχών τους ως τη φυσική συνέπεια της δικής τους εξέλιξης σε μια εποχή, όπου τα πανεπιστήμια αρχίζουν να κατανοούν ότι η ευαισθητοποίησή τους και σε θέματα που αφορούν στην “τοπική κλίμακα” όχι μόνο δε θα τους στερήσουν από το γόντρό τους, αλλά θα μπορούσε να συμβάλει στην ανάπτυξη των ιδιων και των ευρύτερων τοπικών κοινωνιών {OECD, 1999; Atkins, M., et. al., 1999: 97-115}. Στην πρώτη περίπτωση η ανάπτυξη της περιοχής θεωρείται δεδομένη και συνδέεται άμεσα με την παρουσία του πανεπιστημίου, στη δεύτερη περίπτωση εξασφαλίζεται μόνο αν- ανεξάρτητα από το πρότυπο του πανεπιστημίου που θα επιλεγεί (π.χ. πανεπιστήμιο “υπηρέτη”, ή “καταλότης”) - γίνονται οι κατάλληλες ενέργειες από την πλευρά των πανεπιστημίων, των τοπικών τους κοινωνιών και των κυβερνήσεων των κρατών. Είναι πάντως γεγονός ότι όλα αυτά τα χρόνια η συμβολή των πανεπιστημίων στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη επιχειρείται στο πλαίσιο δυο κύριων

⁵ Στις Η.Π.Α. η στροφή προς το τοπικό και το περιφερειακό επίπεδο τοποθετείται μετά το ‘50 [community colleges / universities], αν και για ορισμένους η πρώτη πραγματική στροφή έγινε με τα land grant universities του 19th αι.

⁶ Οι ονομασίες ενδεχομένως να διαφέρουν από χώρα σε χώρα η βασική, όμως, φιλοσοφία είναι ανάλογη.

“οπτικών” που - στην ουσία - έχουν στηριχτεί σε δυο εκ διαμέτρου αντίθετες αντιλήψεις. Η τοπική / περιφερειακή ανάπτυξη στην πρώτη “οπτική” θα προκύψει από την ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας πανεπιστημίου - διεθνούς [ή εθνικής] κοινότητας, ενώ στη δεύτερη “οπτική” θα προκύψει από την ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας μεταξύ πανεπιστημίου και τοπικής [ή περιφερειακής] κοινότητας.

Παρά τις αντιλήψεις που επικρατούν για τον ρόλο της ανάπτυξης εκπαίδευσης στην τοπική και στην περιφερειακή ανάπτυξη, η διεθνής εμπειρία / πρακτική έχει αποδείξει ότι τα πανεπιστημια, μέσα από την εκπαίδευτική, ερευνητική και κοινωνική τους δράση μπορούν, υπό προϋποθέσεις, να αποτελέσουν κύριες οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και χωρικές οντότητες. Βρίσκεται έτσι σε εξέλιξη από καιρό σε διεθνές επίπεδο ολόκληρη προβληματική για τον προσδιορισμό παραγόντων αλληλεπίδρασης πανεπιστημίων - πόλεων / τοπικών κοινωνιών {Theodora, Y., 2007}. Ένα εξίσου, όμως, σημαντικό στοιχείο που θα πρέπει να συνεκτιμάται, είναι ότι η συμβολή των πανεπιστημίων στην αναπτυξιακή, εν γένει, διαδικασία μπορεί να είναι πολυεπίπεδη - να αφορά, δηλαδή, διαφορετικά χωρικά επίπεδα [π.χ.: χώρα, περιφέρεια, πόλη, γειτονιά] και πολύπλευρη - να αναφέρεται, δηλαδή, σε έναν ή και σε περισσότερους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας [πολιτική, οικονομία, κοινωνία, πολιτισμός, χώρος, κ.ά.] Είναι σημαντικό, λοιπόν, να αναγνωρίζεται η μοναδικότητα της ανάπτυξης εκπαίδευσης ως “οντότητας”, “λειτουργίας”, “επένδυσης”, γιατί έτσι μόνο τα πανεπιστημια θα μπορέσουν να αποτελέσουν ουσιαστικούς “καταλύτες” ανάπτυξης για τις ευρύτερες περιοχές τους [γειτονιά, πόλη, περιφέρεια, χώρα] {Θεοδωρά, Γ., 2004 : 588-664}.

3. Η ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΣΑ : ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

Στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη όπου συγκεντρώνεται η πλειονότητα του πληθυσμού της Ελλάδας, αλλά και οι κάθε είδους δραστηριότητες πολιτικής, κοινωνικο-οικονομικής, πολιτιστικής μορφής, βρίσκονται έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1960 τα μοναδικά πανεπιστήμια της χώρας. Η πολιτική επέκτασης της ανάπτυξης εκπαίδευσης θα ξεκινήσει στη δεκαετία του '60 με την ίδρυση των πρώτων πανεπιστημίων σε πόλεις της “περιφέρειας”. Σε μια πρώτη φάση [δεκαετία '60] τα πανεπιστήμια ιδρύονται και εγκαθίστανται σε σημαντικές πόλεις της χώρας από όπου παίρνουν και το όνομά τους : Πανεπιστήμιο Πάτρας [Πάτρα] και Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων [Ιωάννινα]. Από τη δεκαετία του '70 και έπειτα ξεκινά μια νέα φάση αποκέντρωσης, όπου υποστηρίζεται η διασπορά της ακαδημαϊκής λειτουργίας σε διάφορες πόλεις των περιφερειών. Τα νέα πανεπιστήμια λαμβάνουν

τώρα το όνομα της περιφέρειας στην οποία ανήκουν και όχι της πόλης όπου λειτουργούν. Στην περίοδο αυτή έχουμε την ίδρυση του Πανεπιστημίου Θράκης [Ξάνθη, Κομοτηνή, Αλεξανδρούπολη], του Πανεπιστημίου Κρήτης [Ηράκλειο, Ρέθυμνο] και του Πολυτεχνείου Κρήτης [Χανιά], του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας [Βόλος, Λάρισα, Τρίκαλα, Καρδίτσα], του Πανεπιστημίου Αιγαίου [Μυτιλήνη, Χίος, Καρλόβασι / Βαθύ, Ρόδος] και του Ιόνιου Πανεπιστημίου [Κέρκυρα] Η αποκέντρωση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης εξακολουθεί να βρίσκεται σε εξέλιξη. Πολλά από τα υφιστάμενα περιφερειακά πανεπιστήμια αποκτούν καινούργια τμήματα, ενώ έχει ήδη αποφασιστεί η ίδρυση και σταδιακά έχει ξεκινήσει η λειτουργία τριών νέων περιφερειακών πανεπιστημίων. Πρόκειται για τα Πανεπιστήμια : Πελοποννήσου, Δυτικής Μακεδονίας και Στερεάς Ελλάδας (Χάρτης Ι).

Χάρτης Ι : Χωροθέτηση ελληνικών περιφερειακών πανεπιστημάτων σε εθνικό επίπεδο : 1960-1999

ΥΠΟΜΗΝΙΑ

Κεντρικά Πανεπιστήμια [Αθήνα & Θεσσαλονίκη]
Περιφερειακά Πανεπιστήμια
Πανεπιστήμιο Πάτρας [Πάτρα]
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων [Ιωάννινα, Αγρίνιο]
Πανεπιστήμιο Θράκης [Ξάνθη, Κομοτηνή, Αλεξανδρούπολη]
Πανεπιστήμιο Κρήτης [Ηράκλειο, Ρέθυμνο]
Πανεπιστήμιο Τρικάλων [Τρίκαλα]
Πανεπιστήμιο Αιγαίου [Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος, Ρόδος]
Ιόνιο Πανεπιστήμιο [Κέρκυρα]

Από τη μελέτη των πολιτικών ίδρυσης / χωροθέτησης των περιφερειακών πανεπιστημάτων και του προτύπου της εσωτερικής ακαδημαϊκής τους οργάνωσης και χωρικής ανάπτυξης των εγκαταστάσεών τους προκύπτουν σημαντικά συμπεράσματα για τον εκπαιδευτικό και ερευνητικό τους προσανατολισμό, την κοινωνική και την πολιτιστική τους δράση και το είδος των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν.

Η έρευνα - που στηρίχθηκε στη χρήση ερωτηματολογίου και στην υλοποίηση συνεντεύξεων με πρόσωπα του ακαδημαϊκού χώρου, αλλά και αρμόδιων υπηρεσιών σε θέματα εκπαίδευσης, ανώτατης εκπαίδευσης, τοπικής περιφερειακής ανάπτυξης⁷ αφορά στην καταγραφή / αξιολόγηση : επιστημονικών περιοχών [Σχολές, Τμήματα], μεγέθους ακαδημαϊκών κοινοτήτων, υποδομής έρευνας και κοινωνικής δράσης, χωροθέτησης σε επίπεδο χώρας, αλλά και πόλης [εντός ή εκτός αστικού ιστού], κτιριολογικές εγκαταστάσεις, κατοικία, ερευνητική δράση [ερευνητικά προγράμματα, φορείς, κ.ά.], κοινωνική δράση [εκδηλώσεις, ομάδες πληθυσμού αναφοράς, σύλλογοι, κ.ά.] και των βασικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα ελληνικά περιφερειακά πανεπιστήμια στη διάρκεια υλοποίησης της παρούσας μελέτης. Ομοίως, μέσα από τη συστηματική καταγραφή / αξιολόγηση της υποδομής περιφερειακής εμβέλειας⁸ του συνόλου των πόλεων της χώρας φάνεται η βαρύτητα των περιφερειακών πανεπιστημουπόλεων στο οικιστικό της δίκτυο. Η γνωριμία των περιφερειακών πανεπιστημάτων και των πόλεων τους θεωρείται αναγκαία, γιατί βοηθά στην κατανόηση και αξιολόγηση των σχέσεων πανεπιστημιακών - τοπικών κοινωνιών και τομέων παραγωγής και επιτρέπει την πιο αξιόπιστη εκτίμηση της επίδρασης των περιφερειακών πανεπιστημάτων στην ανάπτυξη των περιφερειών της χώρας. Με βάση τα αποτελέσματα των πιο πάνω ερευνών, η εικόνα για τα περιφερειακά πανεπιστήμια και τις ελληνικές πόλεις έχει ως ακολούθως :

- Η ίδρυσή τους αποφασίζεται λιγότερο ή περισσότερο για εξυπηρέτηση ανάλογων σκοπών. Με πιο βασικούς : α) την ικανοποίηση εθνικών σκοπών και “περιφερειακής ανάπτυξης” [“ισόρροπη ανάπτυξη” χώρας, ενίσχυση περιφερειακών παραμεθορίων περιοχών, αποτροπή διόγκωσης της πρωτεύουσας, διασφάλιση πολιτικής σταθερότητας, ενίσχυση μεσαίων ή μικρών πόλεων με περιορισμένη υποδομή, ικανοποίηση ιστορικών / παραδοσιακών λόγων, πολιτισμική αναβάθμιση συγκεκριμένων “περιφερειών” / περιοχών, κ.ά.], β) την αναβάθμιση της ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης, γ) την αποκατάσταση της “δίκαιης ισοκατανομής” και καθιέρωση ίσων ευκαιριών, δ) την ικανοποίηση των αναγκών της “αγοράς εργασίας”, κυρίως, όμως, ε) την ανέηση του αριθμού εισακτέων στα πανεπιστήμια και η αποσυμφόρηση των “κεντρικών πανεπιστημάτων”. Το
- Πολλά από αυτά νιοθετούν το παράδειγμα των κεντρικών όσον αφορά στο πρότυπο της εσωτερικής ακαδημαϊκής οργάνωσης και χωρικής ανάπτυξης των εγκαταστάσεών τους σε επίπεδο πόλης [εντός, εκτός αστικού ιστού]. Η επιλογή μάλιστα των γνωστικών κατευθύνσεων γίνεται με άξονα πιο πολύ την ικανοποίηση της ζήτησης σε επίπεδο χώρας και την ανάγκη αποσυμφόρησης των “κεντρικών” Αθήνας, Θεσσαλονίκης και πολύ λιγότερο, τελικά, με άξονα την ικανοποίηση των τοπικών και περιφερειακών ιδιαιτεροτήτων και αναγκών και την αντιστοίχιση με τη δυναμικότητα των πόλεων τους. Αποτέλεσμα τα περιφερειακά πανεπιστήμια συχνά να αποτελούν “αντίγραφο” των κεντρικών με περιορισμένα δείγματα πρωτοτυπίας. Μόνο τα πιο πρόσφατα ιδρυθέντα στη περίοδο μελέτης επιδιώκουν τη διαφοροποίησή τους κυρίως όσον αφορά στο είδος των γνωστικών ειδικεύσεων που προσφέρουν [π.χ. Πολυτεχνείο Κρήτης [Χανιά], Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας [εν μέρει], Πανεπιστήμιο Αιγαίου, και Ιόνιο Πανεπιστήμιο].
- Βασικό και, από ότι φαίνεται, αποκλειστικό καθήκον των ελληνικών πανεπιστημάτων είναι η προσφορά δωρεάν εκπαίδευσης σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού της χώρας. Συνέπεια, ο “ερευνητικός”, ο “επιχειρηματικός”, αλλά και ο “κοινωνικός ρόλος” τους συχνά να βρίσκεται σε δεύτερη μοίρα. Τα ελληνικά περιφερειακά πανεπιστήμια αντιμετωπίζονται έτσι πιο πολύ ως “χώροι εκπαίδευσης”, χωρίς να γίνονται πάντα ιδιαίτερες προσπάθειες για τη δικτύωσή τους με τομείς έρευνας και παραγωγής και την ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας των ακαδημαϊκών κοινοτήτων τους με φορείς που δρουν σε τοπικό επίπεδο, ή με τα μέλη της εξω-ακαδημαϊκής κοινωνίας. Έτσι, παρά τις προσπάθειες των τελευταίων κυρίως 15 ετών :
- 1. Η ακαδημαϊκή έρευνα εμφανίζεται περιορισμένη στα περισσότερα περιφερειακά πανεπιστήμια, το δε αντικείμενό της σπάνια σχετίζεται με την τοπική παραγωγική και επιχειρηματική δράση. Εξαιρέσεις θεωρού-

⁷ Η διανομή των ερωτηματολογίων έγινε στις διοικήσεις, υπηρεσίες και σε φοιτητικούς συλλόγους των περιφερειακών πανεπιστημάτων. Η διαδικασία συγκέντρωσης, αξιολόγησης, παρουσίασης των αποτελεσμάτων χρειάστηκε ένα και πλέον έτος για να ολοκληρωθεί. Αιτία το μέγεθος του δείγματος και η σημαντική χωρική διασπορά του σε επίπεδο χώρας [8 περιφερειακά πανεπιστήμια σε 17 πόλεις]. Κυρίως, όμως, η ανυπαρξία αξιόπιστης βάσης δεδομένων για τα πανεπιστήμια και τις ελληνικές πόλεις. Βασικές πηγές των ερευνών αποτέλεσαν : α) για τον πληθυσμό η ΕΣΥΕ, β) για τις υπηρεσίες περιφερειακής εμβέλειας το Εφετείο Αθηνών, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, το ΥΠΠΟ, ο ΕΟΤ, το ΥΠΕΧΩΔΕ, και το Υπουργείο Υγείας & Πρόνοιας, γ) για τα ΑΕΙ και ΤΕΙ το ΥΠΕΠΘ, οι διοικήσεις και υπηρεσίες τους [Δ/νσεις Τεχνικών Υπηρεσιών, Φοιτητής Μέριμνας, Δημόσιων και Διεθνών Σχέσεων, Γραμματείες Τμημάτων, Επιτροπές Έρευνας, κ.ά.], και οι Φοιτητικοί Σύλλογοι, δ) για τα δίκτυα μεταφορών του ΟΣΕ, η ΥΠΑ, η Ολυμπιακή Αεροπορία, τα Λιμεναρχεία, ε) για τις υπόδομές παραγωγής η ΕΤΒΑ, η ΔΕΗ, και ο ΟΤΕ, στ) για τις υπόδομές της έρευνας / τεχνολογίας η ΓΓΕΤ και το Υπουργείο Ανάπτυξης. Σημαντική υπήρξε και η πληροφόρηση από : ΚΕΠΕ, ΤΕΕ, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Περιφέρειες, και Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις. Τέλος για την υπόδομή των πόλεων υλικό αντλήθηκε από Καταλόγους ΟΤΕ και έντυπο υλικό τουριστικού / πολιτιστικού περιεχομένου.

⁸ βλ. υποσ. ii.

νται τα *Πανεπιστήμια Πάτρας, Κρήτης, Ιωαννίνων, το Πολυτεχνείο Κρήτης*. Φαίνεται έτσι ότι υπάρχει κάποιος βαθμός συσχέτισης μεταξύ της έντασης και του είδους της ερευνητικής δραστηριότητας με το μέγεθος της πόλης. Η βασική, όμως, συσχέτιση αφορά το είδος της ερευνητικής δραστηριότητας, το δυναμισμό της πόλης και τον τύπο του πανεπιστημίου, κυρίως όσον αφορά στο είδος των επιστημονικών εξειδικεύσεων που προσφέρει.

- 2. Η σύνδεση των περιφερειακών πανεπιστημάτων και των τομέων παραγωγής παραμένει συγκριτικά περιορισμένη. Παρά τα προβλήματα, τα πιο δραστήρια περιφερειακά πανεπιστήμια είναι εκείνα που λειτουργούν σε πόλεις κάποιου μεγέθους, με υποδομή περιφερειακής εμβέλειας και με υψηλό δείκτη προσπελασμότητας [βλ. υποσ. ii]. Τέτοιες πόλεις είναι συνήθως όσες βρίσκονται επί των βασικών “αναπτυξιακών αξόνων” της χώρας, ή σε μικρή απόσταση από αυτούς [Πάτρα, Βόλος, Ηράκλειο, Χανιά].
- 3. Ο “κοινωνικός ρόλος” των ελληνικών περιφερειακών πανεπιστημάτων - με την έννοια της συμμετοχής τους στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της ευρύτερης εξω-ακαδημαϊκής κοινωνίας - είναι περιορισμένος, ενώ δε φαίνεται να σχετίζεται με το μέγεθος του πανεπιστημίου ή της πόλης. Περιορισμένο είναι το ενδιαφέρον από την πλευρά των περιφερειακών πανεπιστημάτων για διοργάνωση εκδηλώσεων με αναφορά και στην εξω-πανεπιστημιακή κοινότητα.
- Πάντως, τα πρώτα ολοκληρωμένα περιφερειακά πανεπιστήμια όσον αφορά στην ποικιλία επιστημονικών ειδικεύσεων και ακαδημαϊκών υπηρεσιών είναι εκείνα της πρώτης περιόδου επέκτασης της ανώτατης εκπαίδευσης [δεκ. '60], δηλ. όσα εξαρχής προγραμματίστηκαν να λειτουργήσουν σε μια πόλη και έχουν διαγράψει μια σημαντική περίοδο λειτουργίας [όπως το *Πανεπιστήμιο Πάτρας* (Πάτρα) και το *Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων* (Ιωάννινα)].
- Τα περιφερειακά πανεπιστήμια λειτουργούν σε 17 πόλεις, που διαφοροποιούνται ως προς το επίπεδο ανάπτυξης τους στο εθνικό οικιστικό δίκτυο {Θεοδωρά, Γ., Λουκάκης, Π., 2005}. Πιο συγκεκριμένα, τα πιο πολλά λειτουργούν σε πόλεις που είχαν δρομολογηθεί στο πλαίσιο των πολιτικών ανάπτυξης του κράτους να έχουν κάποια δυναμική για την ικανοποίηση καθαρά εθνικών λόγων, ή για να δοθούν λύσεις σε θέματα όπως : η επίλυση του “περιφερειακού προβλήματος”, η διασφάλιση της “περιφερειακής ανάπτυξης”, ή η αύξηση της “ενεργούς ζήτησης”. Υπήρξαν, όμως, και περιπτώσεις που η χωροθέτησή τους έγινε με κύριο σκοπό την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων και συγκερασμό, ή την άμβλυνση τοπικών αντιθέσεων ως προς το κριτήριο της “διασποράς” των νέων τμημάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι με την αλλαγή στην αντίληψη ιδρυσης και χωροθέτησης των περιφερειακών πανεπιστημάτων και το

πέρασμα από τα “περιφερειακά πανεπιστήμια πόλης” [δεκαετία του '60], στα “περιφερειακά πανεπιστήμια περιφερειών” [δεκαετία του '70 και έπειτα] όλο και πιο πολλές μικρές πόλεις - ακόμα και πόλεις με ιδιαίτερα σημαντικά προβλήματα υποδομής - διεκδικούν και, εν τέλει, επιλέγονται για τη χωροθέτηση πανεπιστημιακών τμημάτων συχνά με τις γνωστές συνέπειες [Χαρακτηριστικές περιπτώσεις: *Τρίκαλα, Καρδίτσα, Χίος, Βαθό/Καρλόβασι Σάμου*] (Χάρτης I).

- Ο σχεδιασμός των περιφερειακών πανεπιστημάτων δε φαίνεται να αντιμετωπίζεται στο πλαίσιο του σχεδιασμού των πόλεων όπου χωροθετούνται, ούτε να εντάσσεται στον προγραμματισμό επέκτασης των ορίων τους, γεγονός το οποίο δημιουργεί προβλήματα στη διαδικασία της ενσωμάτωσής τους στη ζωή των πόλεών τους.

4. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΑΣ

Σ' αυτό το κεφάλαιο επιχειρείται η προσέγγιση των επιδράσεων των ελληνικών περιφερειακών πανεπιστημάτων στην ανάπτυξη των περιφερειών της χώρας. Τα συμπεράσματα μένει να αξιολογηθούν και στην πολεοδομική κλίμακα μέσα από “μελέτες περίπτωσης”. Με βάση πάντως τα αποτελέσματα των ερευνών που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας για το σύνολο των περιφερειακών πανεπιστημάτων και των πόλεων της χώρας [βλ. Κεφ. 3], φαίνεται ότι :

Στην περίπτωση της Πάτρας, του Ηρακλείου, του Βόλου αλλά και της Λάρισας, η λειτουργία των περιφερειακών πανεπιστημάτων ή κάποιων τμημάτων τους μπορεί να έχει βοηθήσει στην ενδυνάμωση του ρόλου τους, δεν έχει κατορθώσει, όμως, επί της ουσίας να αποτελέσει μια αληθινή “πρωθητική λειτουργία”. Κυρίως στην Πάτρα και στον Βόλο όπου τα προβλήματα στους τομείς της οικονομίας εξακολουθούν να παραμένουν σημαντικά {Ε.Μ.Π., 1996 : 7.7-7.13}. Στα Ιωάννινα, από την άλλη πλευρά, φαίνεται ότι η λειτουργία του *Πανεπιστημίου Ιωαννίνων* έχει καταφέρει να παίξει έναν σημαντικό ρόλο στη βελτίωση της εικόνας της πόλης, γεγονός που αποδίδεται κυρίως στην καλλιέργεια του τοπικού πληθυσμού, την αριτότητα του πανεπιστημίου στο είδος των επιστημονικών ειδικεύσεων που προσφέρει, και στο σημαντικό χρονικό διάστημα λειτουργίας του που επιτρέπει, σε μεγάλο βαθμό, την αξιολόγηση της έως τώρα δραστηριότητάς του.

Διαφορετική είναι η κατάσταση στις πόλεις της Αλεξανδρούπολης, της Κομοτηνής και της Ξάνθης όπου - παρά την “ώθηση” από την εγκατάσταση μέρους του ΔΠΘ και από κάποια ειδικά μέτρα ενίσχυσης της τοπικής τους οικονομίας⁹ - η αναπτυξιακή εικόνα των πόλεων δε φαίνεται να έχει αλλάξει σημαντικά, σε σημείο μάλιστα που οι πόλεις να μην έχουν κατορθώσει ακόμα να αποκτήσουν την προβλεπόμενη

δυναμική. Η απουσία κατάλληλης ερευνητικής / τεχνολογικής υποδομής, ή άλλης μορφής ανώτατης ή ανώτερης εκπαίδευσης και η περιορισμένη, έως και αγύπαρκτη, συνεργασία πανεπιστημίων και τοπικής παραγωγής αποτελούν τους κυριότερους λόγους για τη μη αξιοποίηση της ακαδημαϊκής λειτουργίας στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης. Παρόλα αυτά η περίπτωση της Ξάνθης σε σύγκριση με τις άλλες δύο πόλεις της Περιφέρειας Α.Μ.-Θ εμφανίζεται καλύτερη.

Ανάλογη είναι η κατάσταση και στη Μυτιλήνη, όπου η λειτουργία του πανεπιστημίου δεν έχει καταφέρει - έως τώρα τουλάχιστον - να ανατρέψει την αρνητική εικόνα. Η υποβοήθηση ανάπτυξης υπηρεσιών και δραστηριοτήτων συναφών με την επιστημονική εκπαίδευση και την έρευνα θα μπορούσε να αποτελέσει μια λύση για την ενίσχυση της προσφοράς του πανεπιστημίου στην ευρύτερη τοπική κοινωνία. Στα Χανιά και στη Ρόδο που, έτσι κι αλλιώς, αποτελούν σημαντικά κέντρα υπηρεσιών με ευρύτερη ακτινοβολία στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, η λειτουργία των πανεπιστημίων δεν αξιοποιήθηκε στον βαθμό που είχε προβλεφθεί. Ανάλογη εμφανίζεται η κατάσταση και στην Κέρκυρα και στο Ρέθυμνο, δυο πόλεις με τουριστική κίνηση που μπορεί να διαθέτουν διοικητικές υπηρεσίες περιφερειακής εμβέλειας, δεν διαθέτουν όμως την αναγκαία παραγωγική και ερευνητική / τεχνολογική υποδομή για να στηρίζουν την ακαδημαϊκή λειτουργία.

Σε πόλεις οι οποίες βρίσκονται σε νησιά με τουριστική κίνηση το πανεπιστήμιο φαίνεται ότι έχει αντιμετωπισθεί περισσότερο ως μια "συμπληρωματική λειτουργία" - μια λειτουργία, δηλαδή, που χωροθετείται για να καλύψει τα "κενά" που δημιουργούνται σε περιόδους περιορισμένης τουριστικής κίνησης. Είναι χαρακτηριστικό ότι όσο πιο αναπτυγμένος παρουσιάζεται ο τουρισμός σε μια περιοχή, τόσο πιο πολλές είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα μέλη των ακαδημαϊκών κοινοτήτων [κυρίως ο φοιτητικός πληθυσμός] στην εξεύρεση στέγης και γενικότερα στην αντιμετώπιση του σχετικά υψηλότερου κόστους διαβίωσης. Αυτά τα προβλήματα συχνά αποτελούν αιτία για την ανάπτυξη εντάσεων μεταξύ της ακαδημαϊκής και τοπικής κοινωνίας. Εντάσεων συχνά ικανών να κλονίσουν την μεταξύ τους σχέση και να δυσκολέψουν την ενσωμάτωση του πανεπιστημίου στην πόλη του.

Από την άλλη πλευρά, σε πόλεις του ηπειρωτικού ή νησιωτικού χώρου που τα προβλήματα στην υποδομή και προσπελασμότητα είναι σημαντικά, όπως το Αγρίνιο, τα Τρίκαλα, η Καρδίτσα, η Χίος, και το Βαθό / Καρλόβασι, στη Σάμο, η λειτουργία πανεπιστημιακών τμημάτων φαίνεται ότι δεν μπορεί - από μόνη της - να συμβάλει θετικά στην

ενίσχυση του αναπτυξιακού τους ρόλου, ακόμα και σε περιπτώσεις που το γνωστικό αντικείμενό τους μπορεί να θεωρηθεί σχετικό με την τοπική παραγωγική δομή [π.χ. Τμήμα Κτηνιατρικής - Καρδίτσα : σε νομό με προσανατολισμό στην κτηνοτροφία, ή Τμήμα Ναυτιλίας & Επιχειρηματικών Υπηρεσιών - Χίος : σ' ένα νησί με σημαντική παράδοση στη ναυτιλία]. Ειδικά στην περίπτωση της πόλης του Αγρινίου η λειτουργία του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Πάτρας για μια δεκαετία [1985-1996] έχει συμβάλει στη μάλλον περιορισμένη ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών και δεν έχει καταφέρει να λειτουργήσει ως σημαντική ώθηση για τη συνολική ανάπτυξη της πόλης. Από το 1998 στο Αγρίνιο λειτουργεί Τμήμα Οργάνωσης & Διαχείρισης Αγροτικών Εκμεταλλεύσεων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, είναι όμως ακόμα νωρίς να εκτιμήθει η επίδραση του στην ανάπτυξη της πόλης και της ευρύτερης περιοχής της.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ίδρυση και η λειτουργία ενός πανεπιστημίου δεν είναι βέβαιο ότι μπορεί - από μόνη της τουλάχιστον - να συμβάλει θετικά στη βελτίωση της ποιότητας ζωής και στην ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής του. Υπάρχουν, μάλιστα, περιπτώσεις περιφερειών που, παρά την ύπαρξη πανεπιστημίου, η υφιστάμενη κατάσταση μπορεί να χειροτερεύει, ή να παραμένει το ίδιο στάσιμη με πριν. Για παράδειγμα - με βάση επίσημα στοιχεία για την περίοδο 1961-1991 - στην περίπτωση των "περιφερειών" Ηπείρου, αλλά και των Νησιών Αιγαίου η κατάσταση φαίνεται να χειροτερεύει διαρκώς, ενώ στις "περιφέρειες" Ιόνιων Νήσων και Κρήτης η κατάσταση, για διαφορετικούς λόγους κάθε φορά, παραμένει σχεδόν σταθερή Η περίπτωση της Θεσσαλίας παρουσιάζει τάση βελτίωσης, που δε φαίνεται όμως να συνέπεται τόσο με την έναρξη λειτουργίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, όσο με τη γεωγραφική της θέση [στο κέντρο του κύριου αναπτυξιακού άξονα "S" της Ελλάδας] και τη δομή του παραγωγικού συστήματος [α' γενής, β' γενής τομέας, τουρισμός]. Η Ανατ. Μακεδονία - Θράκη παρά τα σημαντικά μέτρα ενίσχυσης της οικονομίας της εξακολουθεί να παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα ανάπτυξης⁹ {Πιαννιάς, Δ., Λιαργκόβας, Π., Μανωλάς, Γ., (47-61), στο Τόπος, 13/97 : 49-56}. Φυσικά το θέμα δεν είναι απλό. Συνηγορούν ποικίλοι παράγοντες, γι' αυτό απαιτείται εξειδικευμένη διερεύνηση, κάτι που ξεφεύγει από τον κύριο άξονα μελέτης της παρούσας εργασίας. Πάντως είναι γεγονός ότι η ανάπτυξη μιας πόλης δεν συνοδεύεται απαραίτητα από την ανάπτυξη της Περιφέρειας, που ανήκει. Συχνά μάλιστα δημιουργούνται προβλήματα πόλωσης με αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη του συνόλου μιας περιφέρειας ή άλλων περιοχών ή/και πόλεών της [π.χ. Ιωάννινα και Περιφέρεια Ηπείρου].

⁹ Μέτρα ενίσχυσης της τοπικής οικονομίας μέσα από την παροχή κινήτρων για την ανάπτυξη των παραμεθόριων περιοχών της χώρας, την καθιέρωση ενίσχυσης των επιχειρήσεων ανάλογα με τον κλάδο που ανήκουν, μέσα από τη χρήση πιστωτικών κινήτρων και την ενίσχυση ειδικών προγραμμάτων [π.χ. για τον Έβρο], τα προγράμματα υποδομής [ΒΙ.ΠΕ., αεροδρόμια, κ.ά.], κ.ά. {Θεοδωρά, Γ., 2004 : 350-412}.

¹⁰ Περιφέρεια Ηπείρου [1961 : 8^η θέση, 1971 : 10^η θέση, 1981 : 10^η θέση, 1991 : 9^η θέση], Περιφέρεια Νησιών Αιγαίου [1961 : 3^η θέση, 1971 : 3^η θέση, 1981 : 2^η θέση, 1991 : 5^η θέση], Περιφέρεια Ιόνιων Νήσων [1961 : 4^η θέση, 1971 : 4^η θέση, 1981 : 5^η θέση, 1991 : 4^η θέση], Περιφέρεια Κρήτης [1961 : 2^η θέση, 1971 : 2^η θέση, 1981 : 3^η θέση, 1991 : 2^η θέση].

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι :

- Στην Ελλάδα - με βάση τα αποτελέσματα της μελέτης - φαίνεται ότι η λειτουργία των περιφερειακών πανεπιστημάτων - ακόμα και αν σε κάποιες περιπτώσεις βοήθησε στην αύξηση του πληθυσμού και των υπηρεσιών, ή στην οικονομική μεγέθυνση των περιοχών χωροθέτησής τους [ενίσχυση τοπικών αγορών, αύξηση οικοδομικής δραστηριότητας, κ.ά.] - δεν πέτυχε να δημιουργήσει όλες εκείνες τις αναγκαίες συνθήκες που θα επέτρεπαν στα πανεπιστήμια να λειτουργήσουν ως κύριοι "καταλότες" για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των περιοχών τους και να ενσωματωθούν εν τέλει στη ζωή των πόλεών τους. Δεν κατάφεραν, δηλ., να αποτελέσουν ζωτικό τοπικό πόρο ευρύτερης περιφερειακής, εθνικής και διεθνούς εμβέλειας. Στο πλαίσιο της πολιτικής ίδρυσης και χωροθέτησής τους - που έτσι κι αλλιώς αποτελεί διεθνή πρωτοτυπία [Πολυδιάσπαση ακαδημαϊκών εγκαταστάσεων του ίδιου πανεπιστημίου σε διάφορες πόλεις και συχνά σε διαφορετικές θέσεις της ίδιας πόλης] - τα περιφερειακά πανεπιστήμια αντιμετωπίζονται πιο πολύ ως "πρωτογενές μέγεθος" για την άμεση οικονομική ανάπτυξη συγκεκριμένων περιοχών, που λειτουργεί υποστηρικτικά σε βασικούς τομείς της παραγωγής, παρά ως κύρια "πρωτητική λειτουργία". Χαρακτηριστική θα μπορούσε να θεωρηθεί η περίπτωση των πόλεων του νησιωτικού χώρου με τουριστική κίνηση (π.χ. Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ρόδος). Η πολιτική ίδρυσης και χωροθέτησης των περιφερειακών πανεπιστημάτων - ανεξάρτητα αν πραγματοποιείται στο πλαίσιο της ενίσχυσης των "πόλων ανάπτυξης" [δεκαετίες '60, '70], ή των "περιφερειών" [δεκαετίες '70, '80] - εξυπηρετεί κατά κύριο λόγο, εν πολλοίς, πολιτικές σκοπιμότητες. Κατά αυτόν τον τρόπο ούτε η ποιότητα της ανώτατης εκπαίδευσης φαίνεται να βελτιώνεται σημαντικά μέσα από τη λειτουργία τους, ούτε το "περιφερειακό πρόβλημα" να επιλύεται τελικά, στον βαθμό τουλάχιστον που ήταν επιθυμητό.
- Παρόλα αυτά με βάση την έως τώρα εμπειρία και τα αποτελέσματα των ερευνών που έγιναν στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, φαίνεται ότι περιφερειακά πανεπιστήμια που βρίσκονται χωροθετημένα σε πόλεις με περιφερειακή σημασία μπορούν πιο εύκολα να λειτουργήσουν ενισχυτικά στο ισχύον παραγωγικό και στο αναπτυξιακό τους σύστημα [Πάτρα, Ηράκλειο, Βόλος, Λάρισα, Ιωάννινα]. Αντίθετα περιφερειακά πανεπιστήμια που λειτουργούν σε πόλεις με περιορισμένη περιφερειακή σημασία, χωρίς την απαραίτητη αναπτυξιακή, παραγωγική, εκπαιδευτική, ερευνητική, τεχνολογική υποδομή, δεν μπορούν - από μόνα τους - να πάξουν τον ρόλο του "καταλότη". Γεγονός, βεβαίως, το οποίο μένει να διερευνηθεί και στο επίπεδο των πόλεων [Αλεξανδρούπολη, Κομοτηνή, Ξάνθη, Μυτιλήνη, Χανιά, Ρόδος, Κέρκυρα, Αγρίνιο, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Χίος, Βαθύ / Καρλόβασι Σάμου]. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να διερευνάται η βαρύτητα των πόλεων στο οικιστικό δίκτυο, ώστε με μεγαλύτερη ασφάλεια να τίθενται τα κατάλληλα κριτήρια επιλογής τους για τη χωροθέτηση πανεπιστημίων.

5. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΣΑΝ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Μέσα από τους διαφορετικούς τους ρόλους [δηλαδή : του "εκπαιδευτή", του "ερευνητή", του "συμβούλου", ή του "συνεργάτη"] τα πανεπιστήμια μπορούν να γίνουν για τις ευρύτερες περιοχές τους πραγματική "πηγή" αναψυχής, διαφωνίας, περηφάνιας, πολιτικών ταραχών ή/και ανακατατάξεων, ακόμα και χαμηλού κόστους εργατικό δυναμικό. Μπορούν, έτσι, να μετατραπούν σε ουσιαστικές "πηγές προόδου" και οι γειτονιές τους μερικά από τα πιο επιθυμητά μέρη να ζει κανείς. Υπάρχουν, όμως, φορές που κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, στον βαθμό τουλάχιστον που θα ήταν επιθυμητό. Μια τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να θεωρηθεί και εκείνη των ελληνικών περιφερειακών πανεπιστημάτων.

Με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία / εμπειρία φαίνεται ότι υπάρχουν κάποιοι πολιτικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί, πολιτιστικοί και χωρικοί παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να επηρεάσουν - θετικά ή αρνητικά - τον αναπτυξιακό ρόλο ενός πανεπιστημίου στην ευρύτερη περιοχή χωροθέτησής του και να καθορίσουν τις σχέσεις ακαδημαϊκής - τοπικής κοινωνίας. Είναι παράγοντες που αναδύονται από το ευρύτερο πλαίσιο, που ορίζουν τα βασικά επίπεδα αναφοράς της σχέσης πανεπιστημίου και πόλης, δηλαδή : το κράτος [κρατική πολιτική για την εκπαίδευση και την ανάπτυξη, κρατική πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση], το πανεπιστήμιο [είδος πανεπιστημιακού προτύπου - πολιτική πανεπιστημίου, πρότυπο χωρικής ανάπτυξης πανεπιστημίου], την πόλη [μέγεθος πόλης, βαρύτητα πόλης στο οικιστικό δίκτυο, υποδομή πόλης, επίπεδο τοπικού πληθυσμού] {Theodora, Y., 2007}.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η περιορισμένη αξιοποίηση των περιφερειακών πανεπιστημάτων ως "μέσου" επίτευξης εθνικής ανάπτυξης και περιορισμού των διαπεριφερειακών και ενδοπεριφερειακών χωρικών ανισοτήτων οφείλεται στην αναντιστοιχία μεταξύ σχεδιασμού και προγραμματισμού της αποκέντρωσης της ανώτατης εκπαίδευσης σε κεντρικό επίπεδο και του τρόπου που οι τοπικές αρχές αλλά και οι κοινωνίες αξιοποίησαν τη χωροθέτηση των πανεπιστημάτων προς όφελό τους.

Συγκεκριμένα τα κύρια αίτια της αναποτελεσματικής αξιοποίησης της ανώτατης λειτουργίας ως "αναπτυξιακού μέσου" εντοπίζονται : α) στην απουσία μακροχρόνιας σταθερής πολιτικής για την ανάπτυξη και την εκπαίδευση που έχει ως συνέπεια την αδυναμία προσδιορισμού του ενδεδειγμένου κάθε φορά αναπτυξιακού προτύπου και τύπου της εκπαίδευσης που θα βοηθούσε στην υλοποίηση των στόχων του, και β) στην μη ένταξη της πολιτικής επέκτασης της ανώτατης εκπαίδευσης στο ευρύτερο πλαίσιο που ορίζουν οι κρατικές αναπτυξιακές και εκπαιδευτικές πολιτικές και οι τοπικές κοινωνικο-οικονομικές συνιστώσες. Από τη συστη-

ματική διερεύνηση της εξέλιξης του ελληνικού συστήματος προγραμματισμού / σχεδιασμού και περιφερειακής πολιτικής φαίνεται ότι στην περίοδο 1960-1999 : η πολιτική επέκτασης της ανώτατης εκπαίδευσης ακολούθησε τη γενικότερη τάση αποσπασματικής αντιμετώπισης, διατηρώντας σχετική αυτονομία ως προς τις υπόλοιπες αναπτυξιακές και τις εκπαιδευτικές πολιτικές¹¹, αλλά και τις τοπικές κοινωνικοοικονομικές συνιστώσες. Όμως, παρά τον αποσπασματικό της χαρακτήρα, η αποκέντρωση της ανώτατης εκπαίδευσης δεν επιχειρήθηκε εντελώς ανεξάρτητα από την πολιτική της “περιφερειακής ανάπτυξης”. Έτσι, στο πλαίσιο της πολιτικής για τη συγκρότηση ισχυρών “πόλων ανάπτυξης” στην περιφέρεια την περίοδο του '60 θα αποφασιστεί η ίδρυση των πρώτων περιφερειακών πανεπιστημάτων [Πάτρας, Ιωαννίνων], στη δεκαετία του '70 στο πλαίσιο της πολιτικής για την ισχυροποίηση των περιφερειών με ιδιαίτερη έμφαση στην παραμεθόριο ζώνη [ηπειρωτική, νησιωτική] θα αποφασιστεί ίδρυση των πανεπιστημάτων Θράκης, Κρήτης και του Πολυτεχνείου Κρήτης στα Χανιά. Στη δεκαετία του '80 στο πλαίσιο της ικανοποίησης της αύξησης των αναγκών για ανώτατη εκπαίδευση και της συνέχισης της πολιτικής για ενίσχυση των περιφερειών προτείνεται η διεύρυνση του δυναμικού των υφισταμένων περιφερειακών πανεπιστημάτων και η ίδρυση καινούργιων με ταυτόχρονη διασπορά των πανεπιστημιακών λειτουργιών σε διάφορες πόλεις της αυτής Περιφέρειας [π.χ. : Θεσσαλία, Αιγαίο, Ιόνιο].

Εξίσου όμως σημαντικοί παράγοντες θεωρούνται: γ) η μη συνεκτίμηση της διαφορετικότητας του πανεπιστημίου ως “οντότητας”, “λειτουργίας” και “επένδυσης”. Το πανεπιστήμιο έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και ανάγκες ενώ τα αποτελέσματα της χωροθέτησής του σε μια περιοχή είναι ταυτόχρονα μακροπρόθεσμα και πολυεπίπεδα. Γι αυτό θα πρέπει να αξιολογούνται διαφορετικά από ότι άλλων επενδύσεων, όπως π.χ. των υποδομών παραγωγής [τουριστικές ή βιομηχανικές λειτουργίες], δ) η μη συνεκτίμηση του παράγοντα “πόλη” - του κύριου, δηλ. “περιβάλλοντος υποδοχής” των πανεπιστημάτων, κυρίως όσον αφορά : μέγεθος πόλης, κοινωνικο-οικονομική διάθρωση πληθυσμού, υποδομή, βαρύτητα πόλης στο εθνικό οικιστικό δίκτυο, ε) η έλλειψη ενημέρωσης μεταξύ των εμπλεκόμενων στη σχέση μερών όσον αφορά στον ρόλο τους με συνέπεια την επικράτηση σύγχρονης για τα είδη και για τα όρια των μεταξύ τους σχέσεων και συνεργασιών. Φαίνεται έτσι από τη μια πλευρά οι τοπικές κοινωνίες να βλέπουν τα πανεπιστήμια πιο πολύ ως “χώρους” από όπου μπορούν να προκύψουν άμεσα κυρίως οικονομικά οφέλη [ενοίκια, κατανάλωση, διασκέδαση, κ.ά.] και από την άλλη πλευρά τα πανεπιστήμια να μην έχουν κατανοήσει ακόμα τη σημασία που μπορεί να έχει στην ανάπτυξή των ίδιων και των περιοχών τους η ποιότητα του ευρύτερου αστικού περιβάλλοντος [αστικός χώρος, υπηρεσίες, υποδομές, επίπεδο τοπικού πληθυσμού, κ.ά.] - του κύριου, δηλ., “χώρου”

άντλησης δυναμικού και διάθεσης των προϊόντων που παράγει [γνώση, έρευνα, κοινωνικός ρόλος].

Όπως και να έχει, οι γενικότερες ανακατατάξεις σε κοινωνικό και σε εθνικό επίπεδο έθεσαν “επί τάπητος” έναν νέο ρόλο για την Ελλάδα και προσέδωσαν στις περιφέρειές της νέα βαρύτητα, που θα έπρεπε να επηρεάσει και τις επιλογές της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ίσως οι τάσεις αυτές και η υποχρέωση της χώρας μας να ενταχθεί οργανικά στον ευρύτερο κοινοτικό χώρο να δημιουργησαν νέες παραμέτρους, που στο επίπεδο της ανάπτυξης και του “χωροταξικού σχεδιασμού” δεν προσέλαβαν τη διάσταση που έπρεπε, ούτε ελήφθησαν υπόψη στην κατανομή της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η ανυπαρξία σαφώς διατυπωμένων κριτηρίων χωροθέτησης των περιφερειακών πανεπιστημάτων και ο άμεσος ή ο έμμεσος επηρεασμός της πολιτικής ίδρυσής τους από ένα ευρύ φάσμα πιέσεων των τοπικών κοινωνιών, φαίνεται ότι είχε ως συνέπεια η ίδρυση και η χωροθέτηση των περιφερειακών πανεπιστημάτων να χρησιμοποιηθεί πιο πολύ ως ένας τρόπος για την πρόκληση άμεσης αύξησης της “ενεργού ζήτησης” σε συγκεκριμένες περιοχές και την ικανοποίηση της γενικότερης ζήτησης της “αγοράς εργασίας” σε εθνικό επίπεδο και λιγότερο ως “μέσο” δημιουργίας κατάλληλου περιβάλλοντος για διασφάλιση μιας ολοκληρωμένης ανάπτυξης σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Καταλήξαμε έτσι σε μια μεγάλη διασπορά της ανώτατης εκπαίδευσης στις περιφέρειες της χώρας - διασπορά η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη και που, όπως όλα δείχνουν, απαιτεί εκ νέου επανεξέταση της συμβολής του πανεπιστημίου, όχι μόνο στη βελτίωση της ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης, αλλά και στην ανάπτυξη της οικονομίας και εν γένει της κοινωνίας.

6. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Περιφερειακά πανεπιστήμια και τοπικές κοινωνίες χρειάζονται το ένα το άλλο προκειμένου να αναπτυχθούν. Για να περιοριστεί όμως η πιθανότητα ανάπτυξης προστριβών και να διευκολυνθεί η καθιέρωση διαρκών αμφίδρομων συζητήσεων ακαδημαϊκών και τοπικών κοινωνιών, η πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση θα πρέπει να πάψει να αντιμετωπίζεται μονοδιάστατα και να στηριχτεί στη βάση μιας ισότιμης μελέτης του “πανεπιστημίου” και της “πόλης”. Έτσι, ζητήματα τα οποία θα πρέπει να προσεγγίζονται είναι εκείνα που σχετίζονται με : α) τον εκσυγχρονισμό της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης ως “συστήματος” και το “κτί-

¹¹ Αναπτυξιακές πολιτικές που σχετίζονται κυρίως με τη βιομηχανία, τις υπηρεσίες, την έρευνα, την τεχνολογία και καινοτομία. Εκπαιδευτικές πολιτικές που αφορούν κυρίως όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, την επαγγελματική κατάρτιση και τη δια βίου μόρφωση και εξειδίκευση.

σιμο” της εσωτερικής οργάνωσής του, β) την αποσαφήνιση βασικών εννοιών, σχέσεων και ρόλων, γ) την αναγνώριση της διαφορετικότητάς των πανεπιστημίων ως “οντοτήτων”, “λειτουργιών” και “επενδύσεων”, δ) την αποσαφήνιση του περιφερειακού και τοπικού ρόλου τους, ε) τη συγκρότηση ενός αξιόπιστου δικτύου επικοινωνίας και πληροφόρησης του ακαδημαϊκού και εξω- ακαδημαϊκού χώρου, στ) την εξεύρεση νέων εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης, ζ) την αξιολόγηση της ακαδημαϊκής δράσης και την επανεξέταση της “ακαδημαϊκής αυτονομίας” ώστε τα πανεπιστήμια να αποφασίζουν για την πολιτική και εμβέλεια δράσης τους με άξονα τις ανάγκες τους και τις ανάγκες / δυνατότητες των περιοχών τους. Ζητήματα, επίσης, τα οποία δε θα πρέπει να αγνοούνται είναι εκείνα που αφορούν στην περιοχή χωροθέτησης των πανεπιστημίων και σχετίζονται με το αναπτυξιακό της προφίλ και την ποιότητα του αστικού της περιβάλλοντος [υποδομές παραγωγής, έρευνας, εκπαίδευσης, τεχνολογίας, τεχνικές, κοινωνικές υποδομές, προσπελασμότητα, χαρακτηριστικά πληθυσμού, πολιτιστική ταυτότητα, ιστορία περιοχής, κ.ά.].

Η πολιτική της ανώτατης εκπαίδευσης θα πρέπει αφενός να εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο που ορίζουν οι πολιτικές για την ανάπτυξη και εκπαίδευση, αλλά και οι τοπικές κοινωνικο-οικονομικές συνιστώσες, αφετέρου να παρέχει κίνητρα για εδραίωση ουσιαστικών σχέσεων συνεργασίας ακαδημαϊκού και εξω-ακαδημαϊκού χώρου. Στο πλαίσιο αυτό είναι σημαντικό : α) να τεθούν κριτήρια επιλογής πόλεων, β) τοπικότητα και διεθνή ζητήματα να αντιμετωπίζονται σε συμπληρωματική διάσταση ώστε να πάψουν πια τα περιφερειακά πανεπιστήμια να θεωρούνται “τοπικά” και να αναγνωριστούν ως “εθνικά ινστιτούτα”, γ) να αποσαφηνιστεί ο “δημόσιος” χαρακτήρας τους για να λειτουργούν ως “αυτόνομες οντότητες” και όχι ως “αντίγραφα” των “κεντρικών πανεπιστημάνων”, δ) να υπάρξει ένας “εθνικός χάρτης εκπαίδευσης, έρευνας, παραγωγής” για μια πιο αποτελεσματική αξιοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης στο πλαίσιο της αναπτυξιακής διαδικασίας. Ένας χάρτης, δηλαδή, που θα ξεπερνά τη στατική παρουσίαση της χωρικής κατανομής των υποδομών εκπαίδευσης, έρευνας, παραγωγής¹² με σκοπό να δώσει τη δυναμική απεικόνισή της, αφού θα στηρίζεται σε “βάση δεδομένων”, που θα επιτρέπει τη διαρκή ενημέρωσή του και θα παρέχει πληροφόρηση για το είδος των σχέσεων και τα επίπεδα αλληλεπίδρασης μεταξύ των φορών, αναδεικνύοντας παράλληλα τυχόν ελλείψεις, αδυναμίες αλλά και προοπτικές.

Η αποκέντρωση της ανώτατης εκπαίδευσης είναι ένα θέμα που δε χάνει την επικαιρότητά του. Ειδικά τώρα που, από ότι φαίνεται, πολύ σύντομα κάθε περιφέρεια θα διαθέτει ένα πανεπιστήμιο και σχεδόν κάθε πόλη-έδρα νομού της χώρας μας τουλάχιστον ένα πανεπιστημιακό τμήμα. Ζητήματα, όμως, όπως αυτό διακρίνονται από μια σημαντική δυναμική που δεν επιτρέπει εξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων.

Τίθεται έτσι η ανάγκη διαρκούς επανελέγχου των αποτελεσμάτων με βάση τις ιδιαίτερες, κάθε φορά, επικρατούσες συνθήκες και συγκυρίες, για να διασφαλιστεί η διαχρονική παρακολούθηση των ενδεχόμενων αλλαγών. Σκοπός της ερευνητικής αυτής προσπάθειας λοιπόν δεν είναι να δώσει την απάντηση στο πρόβλημα της αξιοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης ως “μέσου” ανάπτυξης, αλλά να εισάγει μια νέα προβληματική στον τρόπο διερεύνησής του. Ως μια σημαντική “βάση δεδομένων” λοιπόν για την ελληνική πραγματικότητα, η εργασία θα μπορούσε να αποτελέσει “αφετηρία” για περατέρω έρευνα και στην πολεοδομική κλίμακα μέσα από “μελέτες περίπτωσης”, προκειμένου τα περιφερειακά πανεπιστήμια να κατορθώσουν να γίνουν ουσιαστικοί “καταλύτες” για την ανάπτυξη των περιφερειών της Ελλάδας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στην Ελληνική γλώσσα

1. Γιαννιάς, Δ., Λιαργκόβας, Π., Μανωλάς, Γ., (1997), “Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα, 1961-1991”, *Τόπος*, τ. 13/97 : 47-61, Αθήνα.
2. Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας-Χωροταξίας, Τεχνική Εταιρεία Μελετών “Φίλων”, Laboratoire de Geographie Urbaine / Universite de Paris X - Nanterre, (1996-1998), Ερευνητικό Πρόγραμμα : “Το Οικιστικό Δίκτυο στην Ελλάδα. Υπάρχουσα Κατάσταση, Πρότυπο Πολιτικής, Χωροταξική Εξειδίκευση”, Επ. Υπ. : Αγγελίδης, Μ., Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., Αθήνα.
3. Θεοδωρά Γ., Γκίκα Π., (1993), “Ε.Μ.Π και κέντρο Αθήνας. Υφιστάμενες αλληλεπιδράσεις και προοπτικές”, Διπλωματική Εργασία, Ε.Μ.Π., Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας 2 Πολεοδομίας - Χωροταξίας, *Πυρφόρος*, διμηνιαία έκδοση Ε.Μ.Π., τεύχος 7 : 63-71, Αθήνα, Μάιος-Ιούνιος.
4. Θεοδωρά Γ., (1998), “Τυπολογική χωρική προσέγγιση των περιφερειακών πανεπιστημίων στην πόλη”, *Διπλωματική Εργασία στο ΜΑΕ*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Οικονομικής & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Π.Μ.Σ., Αθήνα, Ιούνιος.
5. Θεοδωρά, Γ., (2004), “Περιφερειακά πανεπιστήμια και πόλη. Διαδικασίες και προοπτικές ενσωμάτωσης”, *Διδακτορική Διατριβή*, Ε.Μ.Π. - Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Τομές 2 Πολεοδομίας-Χωροταξίας, Αθήνα, Μάρτιος.
6. Θεοδωρά, Γ., Λουκάκης Π., (2005), “Τυπολόγηση των Ελληνικών πόλεων με κριτήρια περιφερειακής εμβέλειας”, *Αειχώρος*, τ. 4(2) : 128-157.
7. Θεοδωρά, Γ., (2006), “Περιφερειακά πανεπιστήμια και πόλη. Διαδικασίες και προοπτικές ενσωμάτωσης”, *Τόπος*, τ. 26-27/2006 : 135-155, Αθήνα, Δεκέμβριος.
8. Κόνσολας Ν., (1997), “Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική”, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα..
9. Παπαδασκαλόπουλος Αθ., (1995), “Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης”, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

¹² βλ. : “Ελληνικός Χάρτης Ε & Τ.Α.”, *Ερευνώντας*, τ. 16, 2003.

Στην Αγγλική γλώσσα

10. Aminde H. J., Dunkl, W., (1980), "The interrelation of town and university development. Problems, fundamentals and possible solutions", στο Κωτσιόπουλος Τ., (επιμ.), *Πρακτικά Συνάντησης Διεθνούς Επιστημονικού Συμποσίου - 4^η Συνάντηση, "Ο ρόλος των πανεπιστημίων στο μετασχηματισμό των περιφερειακών πόλεων"*, Τ.Ε.Ε. - Τμήμα Μαγνησίας, Εργαστήριο Κτιριολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Βόλος, 27-30/6/1980 : 221-252.
11. Artibise, Alan F. J., Fraser, Wendelin A., (eds.), (1987), "New directions for urban universities : international perspectives : selected presentations and remarks from the Second International Urban Universities Conference", 2nd International Urban Universities Conference, September, 17-19/1986, Reports 18, Winnipeg, Manitoba, Institute of Urban Studies - University of Winnipeg, Canada.
12. Atkins, M., Dersley, J., Tomlin, R., (1999), "The Engagement of Universities in Regional Economic Regeneration and Development: a Case Study of Perspectives", *Higher Education Management*, OECD, Vol.11, no. 1, March, 1999: 97-115.
13. Ball, Sir Christopher, Eggins, H., (eds.), (1989), "Higher Education into the 1990s : new dimensions", The Society for Research into Higher Education & Open University Press, Milton Keynes [England] ; Bristol, PA.
14. Barnett Ronald, (1997), "Higher Education: A Critical Business", The Society for Research into Higher Education & Open University Press, PA, U.S.A.
15. Barnett, Ronald, (2000), "Realizing the University in an age of super complexity", The Society for Research into Higher Education and Open University Press.
16. Binks, M., (1999), "The Changing Relationship between Higher Education and Small & Medium Sized Enterprises", in Gray, Harry, (ed.), 1999: 66-79.
17. Bonnen, J. T., (1998), "The Land-Grant Idea and the Evolving Outreach University", in Lerner, R. M., Simon, L. A. K., (eds.), pp. 25-70.
18. Bonner E. R., "The Economic Impact of a University on its Local Community", *Journal of American of American Institute of Planners*, 34, pp. 339-343.
19. Brzezinski, Jerzy, Nowak, Leszek, (eds.) (1997) "The Idea of the University", *Poznan Studies in Philosophy of the Sciences and the Humanities*, No 50, Rodopi, Amsterdam - Atlanta, GA.
20. Caffrey, John, Isaacs, Herbert, H., (1971), "Estimating the Impacts of a College or University on the Local Economy", American Council on Education, Washington, D.C.
21. Chevaillier, T., Paul, J-J, (1993), "University - Industry Relations in France", *Higher Education Quarterly*, Society for Research into Higher Education, Vol.47, No.1, Winter, p. 41-51.
22. Clark, B. R., Neave, G. R., (eds.) (1992) "Analytical Perspectives", *The Encyclopedia of Higher Education, "Higher Education & Society"*, Pergamon Press, Vol.2, Section I: pp. 841-1028.
23. Coaldrake, P., Stedman, L., (1998), "Australia's Universities Confronting their Future", University of Queensland Press, Brisbane.
24. Corbett, Frank J., Levine, Murray, (1974), "University Involvement in the Community", in Mitchell, H. E., Adelson, D., (eds.), 1974 : 137-162.
25. Dearing, R., (1997), "Higher Education in the Learning Society", [NCIHE/97/859], Report of the National Committee of Inquiry into Higher Education, London, HMSO.
26. Duke, C., (1999), "Lifelong Learning: Implication for the University of the 21st Century", *Higher Education Management*, OECD, Vol.11, no. 1, March, 1999 : 19-35.
27. Elliott, Jane, Francis, Hywel, Humphreys, Rob, Istance, David, (eds.), (1996), "Communities and their Universities. The challenge of Lifelong Learning", Lawrence & Wishart, London.
28. Flexner, Abraham, (1930), "Universities : American, English, German", Oxford University Press, NY.
29. Foster, J. P., (1987), "The University as the Catalyst for Change in an Urban Environment", in Artibise, Alan F. J., Fraser, Wendelin A., (eds.), 1987 : 257-272.
30. Gellert, C., Kingsley, J., (eds.), (1994), "Higher Education in Europe", (71-75), *Book Review* : Scott, P. in "The European University", *Higher Education Review*, OECD, Vol.26, no. 3, Summer.
31. Goddard, J., (1999), "How Universities Can Thrive Locally in a Global Economy", in Gray, Harry, (ed.), 1999: 36-46.
32. Goddard, J., et al., (1994), "Universities and their Communities", CVCP, London.
33. Gray, Harry, "Towards the Community University" (150-157), in Gray, Harry, (ed.), (1999), "Universities and the creation of wealth", The Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham [England] & Philadelphia.
34. Hake, B. J., (1996), "The University-Community Interface in Europe : the case of "Traditional" Universities in Netherlands", (48-61), in Elliott, Jane, Francis, Hywel, Humphreys, Rob, Istance, David, (eds.).
35. Hardy, D., (1996), "Universities, Communities and Local Regeneration: Questioning the Case", in Elliott, Jane, Francis, Hywel, Humphreys, Rob, Istance, David, (eds.), 1996: 10-24.
36. Henry, N. (ed.) (1961) "Social Forces Influencing American Education", University of Chicago Press, Chicago, Illinois.
37. Hill, S., McNicoll, I., Roberts, A., (1999), "The Economic Effectiveness of Higher Education in "Nation" Regions of the United Kingdom : a Comparative Study of Scotland & Wales", *Higher Education Management*, OECD, Vol.11, no. 3, 1999 : 127-142.
38. Kerr, Clark, (1968), "The Urban - Grant University. A Model for the Future", New York, City College.
39. Klotzsche, J. M., (1966), "The Urban University and the Future of Our Cities", Harper & Row, New York.
40. Kolakowski, L., (1997), "What are Universities for?" in Brzezinski, J., Nowak, L., (eds.), pp. 27-33.
41. Lerner, Richard, M., Simon, Lou Anna, K., (eds.), (1998), "University - Community Collaborations for the Twenty - First Century. Outreach Scholarship for Youth and Families", Michigan State University Series on Children, Youth, and Families, Garland Publishing Inc. : A member of the Taylor & Francis Group, NY & London.
42. Marsh, A., Turpin, T., (1992), "It was the Best of Times, it was the Worst of Times : Bridging the Core and the Periphery in the Australian University Research System", *Higher Education Quarterly*, Society for Research into Higher Education, Vol.46, No.4, Autumn, p. 338-358.
43. Martin, F., Trudeau, M., (1999), "Measuring the Economic Impact of Universities: Canada", in Gray, Harry, (ed.), 1999: 47-65.

44. McConnell, T. R., (1968), "Colleges and Universities as Agents of Social Change : An Introduction" (1-10), in Minter, J. W., Thompson, I. M., (eds.), "Colleges and Universities as Agents of Social Change", University of California, Berkley-Center for Research & Development in Higher Education, Western Interstate Commission on Higher Education, Boulder, Colorado.
45. Milne, P., (1999), "The Role of Universities in Economic Growth: The ASEAN Countries", in Gray, Harry, (ed.), 1999: 80-92.
46. Mitchell, Howard, E., Adelson, Daniel, (eds.) (1974) "The University and the Urban Crisis", Community Psychology Series, Volume 2, American Psychological Association, Division 27, Behavioral Publications, NY.
47. National Committee of Inquiry into Higher Education [NCIHE], (1997), "Higher Education & Regions", Report 9, HMSO, London, 1997.
48. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), (1999), "The response of Higher Education Institutions to Regional Needs", Program on Institutional Management in Higher Education (IMHE), (translated in American), Paris.
49. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), Center for Educational Research & Innovation (CERI), (1982), "The University and the Community. The problems of changing relationships", Paris (A&B)
50. Pappas, James, P., (ed.), (1997), "The University's Role in Economic Development : From Research to Outreach", New Directions for Higher Education, No 97, Jossey - Bass Publishers, San Francisco, Spring.
51. Pham, Binh, (2000), "Research at Regional Universities in Australia : Visions and Realisation", Higher Education Management, OECD, Vol.12, no. 2, 2000 : 117-129
52. Ryan, J. H., Heim, A. A., (1997), "Promoting Economic Development Through University and Industry Partnerships", in Pappas, J. P., (ed.), 1997 : 42-50.
53. Schultz, T., (1961), "Education and Economic Growth", in Henry, N. (ed.), "Social Forces Influencing American Education", University of Chicago Press, Chicago, Illinois.
54. Spanier, G. B., Crowe, M. B. (1998) "Marshaling the Forces of the Land-Grant University to promote Human Development" in Lerner, R. M., Simon, L. A. K., (eds.), pp. 73-89.
55. Sporn, B., (1999), "Adaptive University Structures. An Analysis of Adaptation of Socioeconomic Environments of US and European Universities", Jessica Kingsley Publishers, London & Philadelphia.
56. The Corporation for National & Community Service [CNCS], (1994), "National & Community Service: Roles for Higher Education", A Resource Guide, Washington DC.
57. Theodora, Y., (2007), "Factors in the university-city interaction: The case of Greek Regional Universities", Proceeding, Congress of the Association of European Schools of Planning [AESOP], Naples, 11-14/9/2007.
58. Theodora, Y., Loukakis, P., (2007), "Typology of Greek cities on spatial criteria of regional gravity", Proceedings 47th Congress of the European Regional Science Association [ERSA] & 44th Congress of the Association de Science Régionale de Frannaise Langue [ASRDLF], Paris, 28/8-2/9-2007.
59. van der Wusten, Herman, (ed.), (1998), "The Urban University and its Identity. Roots, locations, roles", The Geojournal Library, Volume 45, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, The Netherlands.
60. Woodhall, M., (1992), "Economic Development and Higher Education", in Clark, B. R., Neave, G. R., (eds.), 1992 : 889-896.

Γιώτα Κ. Θεοδωρά

Αρχιτέκτων Μηχανικός - Δρ. Πολεοδόμος - Χωροτάκτης Ε.Μ.Π. - Μ.Δ.Ε. στην Οικονομική και Περιφερειακή Ανάπτυξη, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Post-Master Diploma in City & Regional Planning, School of Design, University of Pennsylvania, U.S.A.
Λέκτορας [407/80], Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας - Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πεδίον Αρεως 383 34, Βόλος.

Extended Summary

Approach to the Effects of Greek Regional Universities on Development of the Country Regions

YIOTA C. THEODORA

Visiting Lecturer, University of Thessaly - Department of Planning & Regional Development
Architect Engineer - City Planner PhD, National Technical University, Athens.

Abstract

Although the start of the debate on the contribution of universities to local and regional development dates back several decades, it is only in the past 25 years that it has intensified and been viewed from a new angle of investigation and consideration. It is therefore imperative that the “higher education – development” relationship be reviewed and placed on a different basis. The primary reason for this is the major change in the content of “development” and the concept of “university” - mainly in terms of its role in society and the economy. In the context of this general consideration at global level, it is investigated whether the Greek regional universities- as they have been established, allocated, organized and operating- have played, and may play, some part in the development of the broader areas. The implementation of the study was based on the investigation of the relevant international and Greek bibliography, and on a series of surveys focusing on: a) the Greek planning system for “development”, “spatial”, “regional policies” and their association with “higher education”, b) the entirety of regional universities and cities of Greece, placing special emphasis on the seventeen university cities.

1. INTRODUCTION

In the international arena, knowledge has started being acknowledged as a key factor for national and regional development, and awareness of the issue “university and local / regional development” is constantly on the rise. In Greece, the expansion of university education, despite all the efforts in recent years, is still treated in a unidimensional and fragmentary manner. Unidimensional, because it is not addressed within the framework of multiple roles and different levels of spatial reference. Fragmentary, because it is not put into the perspective of broader policies for development and education. It is true, though, that, following the country’s accession to the European Union, a new context of reflection has been shaped regarding the investigation of the relationship “university – regional / local development”.

Submitted: Nov. 22, 2007 Accepted: Mar. 17, 2008

Greece is a country in which the higher education system is operated exclusively by the state. For more than four decades, governmental policies have been carrying out the decentralization of university education as a “means” to improve the quality of education nationwide and to resolve the “regional problem”. At the same time, local societies have requested the establishment of at least one university department, in the belief that they would thus ensure the upgrading of the quality and economic standards in their respective areas. Therefore, it would be interesting, to investigate under the new conditions – as they emerge at international, European and national levels - and while decentralization is under way in our country, if regional universities [located / operating in cities of the Greek regions] - as they have been created, distributed, organized, and are operating - have played, and may play some part in the development of Greece’s regions. The approach to this question is based on the grounds of two principal pursuits. We studied: a) whether and how the expansion of university education has been used as a “means of development” at the principal stages of the country’s “regional development”; and b) which are the main “operational factors” that seem to have influenced the development role of regional universities and their relationship with local societies. The implementation of the study was based on an investigation of the relevant international and Greek bibliography, and on a series of surveys focusing on the Greek planning system for “development”, “spatial”, “regional policies” and their association with “higher education”, and the entirety of regional universities and cities - prefecture capitals of Greece, placing special emphasis on the seventeen university cities. This study is part of a broader research effort into the relationship between Greek regional universities and local societies, the first one ever attempted in Greece. Thus, many of the data that have emerged from the surveys are the “product of primary research”, intended to fill the already established gap in the Greek bibliography and experience {Theodora, Y., 2004; 2006}. The time horizon of reference is the period spanning from the start of higher

education decentralisation in Greece [mid 60's] until 1999 [end of 2nd millennium].

2. CHANGE IN THE VIEW OF UNIVERSITY CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF BROADER AREAS BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PRACTICE

In many developed countries, the contribution of universities to the development of the broader areas around them and the relations they build with local societies are two questions that started attracting interest as early as the first decades of the 20th century [or even earlier in some cases, e.g. the U.S.A., 19th century]. The relevant considerations have become more influential since the mid 60s, but mainly after the 80s. It is true that, from the 19th century, when universities were "elite institutes" showing relatively little interest in the social and economic problems of the extra-academic societies, until modern times, when the higher education level is increasingly acknowledged as one of the main measures of "contemporary means" of development and a principal source of "local development", perceptions of the role of universities in the development of regions and their respective local societies have changed considerably. During that long period, universities and local societies deliberated and fought, in an effort to coexist and cooperate for the purposes of mutual benefit. There are multiple, varied and even conflicting views on the relationship between them. The reason lies with the dramatic changes in the historical circumstances and the different perceptions concerning the content of the notions "development", "space", "society", and "university"- notions directly or indirectly related with the subject under investigation. Below there is a concise description of the principal "milestones" that signalled changes in the perception of universities' contribution to the development of countries and regions, from the 19th century to date, according to international bibliography / experience. The "milestones" are limits or turning points which – on the occasion of major political, social and economic events and international and national conjunctures - express change in the perception.

- a) establishment of "land-grant universities" [U.S.A., mid 19th century]: a state initiative with reference to the agricultural and industrial U.S. society, which soon came to include actions for the support of the entire labour class and population groups that had been excluded from university education for decades. At the same time Europe remained bound to rigid education and development models.
- b) the 30s, when, on the occasion of major economic and social-cultural changes at global level, universities

were forced to readjust their policy so as to contribute to the development of their respective countries in many ways, mainly aiming at economic growth. It was the time when some universities in the USA started taking the first timid steps towards being involved in the local and regional development ["urban universities": established and located in large cities, "community universities": with the aim to reinforce the local communities, retain population and attract industries, businesses and cultural infrastructures].

- c) the 60s, when the intense political-economic events signalled the advance of universities to a local / regional scale. The expansion of higher education was promoted not only as a "means" to stimulate social-economic development but also as a "means of development" in specific regions, areas, cities ["urban universities": located in large cities, "regional universities": located in medium or small-size cities in the regions]. The new model was: "university - servant": a university ready to provide solutions to any problem preoccupying the local society.
- d) the 80s: a "landmark era", as it was then that universities truly attained a local and regional scale in the western world. The new prevalent perception calls for a university acting as a "catalyst" rather than a "servant". The change in perception was signalled by the creation of the "outreach - interactive university": a university which is "open" to the broader local community, sensitive to the issues of daily interest, but in a way that would ensure the mutual benefit for the academic and local communities, without universities losing their autonomy nor having their main purpose threatened.
- e) the 90s when in an effort to redefine the development role of universities, there was a sharp turn to "localism" expressed at local / regional levels. The new perception was "think globally act locally". The challenge is for universities to contribute to the reestablishment of their local communities and to be gradually restructured through them.

Thus, there was a gradual - yet not smooth - passage from a time when universities addressed the development of their areas as a natural effect of their progress to a time when universities started comprehending that their sensitivity to issues of "local scale" would not only not deprive them of their prestige, but would in fact help it to grow, while contributing to the development of their local communities. In the former case, the development of the region is taken for granted and directly linked with the presence of the university; in the latter case, development may be ensured only if appropriate action is taken by universities, local communities and central governments. Regardless, though, of the prevalent perceptions of the role of higher education in local / regional development, international experience and practice have proved that universities can - under certain conditions - be principal economic, political, social, cultural

and spatial entities through their educational, research and social action. What is more, their contribution to the development process in general may be multidimensional - i.e. pertaining to different levels [e.g.: country, region, city, district] and multifaceted - i.e. pertaining to one or more fields of human activity [politics, economy, society, culture, space, etc.] It is, therefore, important to recognise the uniqueness of higher education as an "entity", "function", and "investment", because this is the only way for universities to be able to act as development "catalysts" in their respective areas {Theodora, Y., 2004 : 588-664}.

3.'THE DECENTRALIZATION OF UNIVERSITY EDUCATION IN GREECE : REGIONAL UNIVERSITIES

Until the mid 60s, the only universities in Greece were located in Athens and Thessalonica. The policy regarding the expansion of higher education first appeared in the 60s. In phase A [the 60s] universities were instituted and established in major cities of the country and named after them [University of Patras (Patras), University of Ioannina (Ioannina)]. From the 70s onwards a new decentralisation phase was embarked upon; the prevalent concept was the dispersion of the academic function over different cities and towns in the regions. The new universities then were named after the region where they belonged, rather the city where they operated [University of Thrace (Xanthi, Komotini, Alexandroupoli), University of Crete (Heraklio, Rethymno), Technical University of Crete (Chania), University of Thessaly (Volos, Larissa, Trikala, Karditsa), Aegean University (Mytilene, Chios, Karlovassi/Vathi, Rhodes)] Ionian University (Corfu)]. The decentralisation of higher education is still in progress [Peloponnesus, Western Macedonia, Sterea Hellas] (Map I : Distribution of Greek regional universities at national level: 1960-1999).

Based on the study of: a) the policies for the establishment and distribution of regional universities, and the models of internal academic organisation and development of facilities in space, and b) the systematic recording and evaluation of the regional level infrastructure in all the cities of the country, revealing the weight of regional university cities in the urban network of the country, the picture of the regional universities and their cities may be drawn as follows:

- The establishment of Greek regional universities is decided, more or less, in order to serve similar purposes, but especially to increase the number of students accepted in university institutions and to relieve central universities. The problem is that there have been occasions where the decision was based on political intentions and under the pressure of local bodies, failing to take into account the actual needs of the "labour market" and "active demand".

- Many regional universities adopt the paradigm of the central institutes in terms of the models of internal academic organisation and development of facilities in space at city level. As a result, regional universities are often "copies" of the central ones, showing little originality. The exceptions, mainly in terms of their cognitive disciplines, are those most recently established during the study period.
- Planning of regional universities does not appear to be addressed within the framework of the planning of the cities where they are located, nor included in the planning for the expansion of their boundaries, thus creating problems in the universities' integration within the cities' lives.
- The crucial and exclusive – it seems - duty of Greek universities is to offer free education to as large a part of the population as possible. Consequently, their "research", "business", and "social" roles have a lower priority. Despite efforts made mainly in the past 15 years: a) university research in most regional universities is limited, and its subject matter rarely deals with local production / business activities; b) there is still a very limited connection between regional universities and production sectors; c) the regional universities' "social role" - in the sense of their participation in dealing with problems of the greater extra-academic community - is rather limited. At any rate, the first complete regional universities with regard to the quality of scientific specialities and academic services are the ones established during the first expansion period [60s]: the Universities of Patras and Ioannina.
- Regional universities operate in 17 cities that differ as to their level of development within the national urban network. Most of them are located in cities that, within the framework of the state's development policies, were intended to have certain dynamics to satisfy purely national reasons, or to provide solutions to the resolution of the "regional problem". However, there have been cases in which university location selection was performed so as to serve political conveniences and compromise or soften local controversies with regard to the "dispersion" of new Departments.

4. THE EFFECT OF REGIONAL UNIVERSITIES ON THE DEVELOPMENT OF GREEK REGIONS

In this section, we attempt to address the effects of regional universities on the development of the country's regions. The findings, though, have to be evaluated on the town planning scale, too, with the aid of "case studies". Based on the above findings of the "specific surveys" conducted in the framework of this work for the total of regional universities and cities of the country, it seems

that the establishment and operation of a university are not certain to have a positive impact - on their own- on the living standard quality and development of the broader area. There are even cases of regions where, despite the existence of a university, the situation may deteriorate or remain unchanged. In conclusion, it could be maintained that:

In Greece it seems that the operation of "regional universities" did not manage to create all the necessary conditions that would allow them to act as catalysts in the integrated development of their areas and become a part of the city life, even if in some cases there was a growth in population or services, or a contribution to improved financial figures in the areas of establishment [Strengthening of local markets, building activity increase, etc.]. In other words, they did not succeed in becoming a vital local resource of greater regional, national, international range. Within the framework of the policy for the establishment and location selection of universities - which, in any case, is internationally original [various departments of the same university institution distributed in various cities and often in various parts of the same city] - regional universities are treated more like a "primary factor" for the immediate economic growth of specific areas, supporting the principal production sectors, rather than an essential "promotional function" [island cities with tourist traffic (e.g. Lesvos, Chios, Samos, Rhodos, etc.) are striking examples]. This policy - irrespective of whether it is being implemented in the framework of strengthening "development poles" [60s and 70s], or regions [70s and 80s] - mainly serves political conveniences. Thus, the operation of universities does not seem to improve the quality of education, nor does it contribute to the resolution of the "regional problem", at least not to the desired degree.

According to the experience gathered so far, though, it seems that universities in cities with regional significance can easily strengthen the existing production / development system [Patras, Heraklion, Volos, Larissa, Ioannina]. On the other hand, universities in cities with low regional importance and without the required development, production, education, research, technological infrastructure, cannot, by themselves, become catalysts, a fact that also needs to be investigated on the city level [Alexandroupoli, Komotini, Xanthi, Mytilini, Chania, Rhodos, Corfu, Agrinio, Trikala, Karditsa, Chios, Vathy / Karlovassi]. So it is important to study the cities' regionality [regional gravity], so as to set more informed location selection criteria.

5. DETERMINANTS OF REGIONAL UNIVERSITIES' EFFECT ON THE DEVELOPMENT OF GREEK REGIONS

Through the different roles they can play [i.e. "educator", "researcher", "advisor", "partner"], universities can be a real "source" of entertainment, dispute, pride, political unrest

and / or rearrangements, or even low-cost labour, for their respective broader areas. They can thus turn into essential "sources of progress", and their neighbourhoods can be places worthwhile to live in. However there are occasions where this is not the case - not to the desired extent, anyway. Greek regional universities are such an occasion. The study shows that there are certain political, social, economic, cultural, spatial and operational factors that can - irrespective of the university's location – have a positive or negative effect on its development role in the area, and determine the relations between the university and the local community. Such factors emerge from the greater framework set up by the basic reference levels of the university-city relationship, namely: the state, the university, and the city.

In the case of Greece, the major causes that led to the ineffective utilisation of university operation as a "development means" can be identified in: a) the absence of a long-term consistent policy for education, which resulted in a failure to define, each time, the appropriate development mode and education style that would contribute to the implementation of the model's aims; b) the non-inclusion of the higher education expansion policy in the greater framework set forth by state development and education policies, and by local socio-economic components, as a result of which regional universities are being considered as a means of achieving direct economic results rather than as creating the proper conditions for ensuring global, long-term development; c) failure to take into account the university's diversity as "entity", "function", or "investment" (universities have specific features and needs and the outcomes of their location planning in an area are long-term and multidimensional); d) failure to take into account the "city" factor [mainly in terms of: size of the city, social-economic structure of the population, infrastructure, city weight in the national residential system]; e) lack of information among the involved parties with regard to their roles, leading to confusion about the type and boundaries of mutual relations and partnerships.

In any case, general realignment in the European Union and in Greece put a new role for our country on the table and gave its regions new significance that should also affect choices regarding education policy. These trends and our country's obligation to take an active part in the greater European Union area may have created new parameters that did not assume the required dimensions as regards development and "spatial planning", nor were they taken into account in higher education distribution. The non-existence of clearly worded location selection criteria for regional universities, as well as the direct or indirect pressures exerted by local communities that eventually affected the policy for their establishment, seem to have resulted in the use of the establishment and location selection of regional universities as a means to cause an immediate increase in "active demand" in specific areas, and to satisfy a more general "labour market" demand on a national level, rather than a "means" of

creating the proper environment that would ensure integrated development on both national and regional/local level. Thus, we reached a point where there is extensive dispersal of university education in the regions - a dispersal that is still evolving and that, according to indications, requires a review of the university's role, not only in higher education, but in economy and society as well.

6. PROPOSALS FOR IMPROVED USE OF REGIONAL UNIVERSITIES IN THE COUNTRY'S REGIONAL DEVELOPMENT

Regional universities and local societies need one another in order to grow. But to limit the chances of developing friction, and to facilitate the establishment of permanent two-way discussions between university and local societies, the policy on higher education should no longer be one-dimensional, and should be founded on the basis of an equal study of both "university" and "city". This policy should approach matters relating to the modernisation of higher education as "a system" and the "building" of its internal organisation; the clarification of basic notions / relations / roles; recognition of the universities' different character

as "entities", "functions", or "investments"; clarification of their regional / local role; the setting-up of a reliable communication / information network between the academic and extra-academic sphere; finding new alternative sources of financing, and reviewing "academic autonomy", thus allowing universities to decide on the policy and range of their activities, according to their own needs and the needs and potential of their areas. Moreover, the same policy should not ignore issues concerning the location selection for regional universities.

The decentralisation issue is never out of date, especially now that it appears that every region in the country will soon host a university and almost every city-capital of prefecture will have at least one university department. Such questions, though, are characterised by major dynamics preventing generalised conclusions. Thus, the need emerges to review constantly the outcomes based on the specific prevalent conditions / conjunctures, to ensure the monitoring of potential changes over time. The objective of this research work, then, is not to give a response to the problem of using higher education as a "means" of development, but rather to introduce a new reflection on the way of investigating it. This work, as a major "data base" of the Greek reality, could be the "starting point" for further research in the town planning scale through "case studies", so that regional universities may become essential "catalysts" for the development of the regions / areas of Greece.

Yiota C. Theodora

Architect Engineer - City Planner PhD, NTUA, Master in Economic & Regional Development, Panteion University, Post-Master in City & Regional Planning, University of Pennsylvania, U.S.A.

Visiting Lecturer, University of Thessaly, Department of Planning & Regional Development, Pedion Areos, 383 34, Volos, Greece.